

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SINKÓ FERENC

RADÓ POLIKÁRP

BALANYI GYÖRGY

TOLDALAGI PÁL

MATHIA KÁROLY

IJJAS ANTAL

MIHELICS VID

írásai

1954 JANUÁR

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Sinkó Ferenc:</i> Az evangélium az időkben	1
<i>Radó Polikárp:</i> A szentmise bölesőköre	3
<i>Balanyi György:</i> Piancarpinói János követjárása a Nagy- tatarországban	13
<i>Toldalagi Pál:</i> Római emlék (Vers)	18
<i>Mathia Károly:</i> Dunántúli karácsonyi játék a XVIII. század közepéről	19
<i>Ijjas Antal:</i> Othello mesél (Elbeszélés)	28
<i>Toldalagi Pál:</i> Milyen jó . . . (Vers)	35
<i>Mihelics Vid:</i> Eszmék és tények	37
Kis út	45

NAPLÓ:

A római Gergely-egyetem jubileuma (46); A Hárshegy
remetéje (48); A „szembemiséző” oltár (50); Muzulmán-e
Indonézia? (52); Az Ujmalthuzianizmus ellen (53); Viták
Werfel körül (55) 46

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre
kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal
Budapest, V., Kossuth Lajos-u. 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszám-
száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

AZ EVANGÉLIUM AZ IDŐBEN

Az Egyház megszenteli a napot. Hórákra osztja, amelyek beteltén számtalan fészekben gyűl össze újra meg újra Pecham János fülemülének, az imádkozó szerzetes-lelkeknek megszámlálhatatlan raja, hogy beledalolja minden hajnalba és minden alkonyatba a teremtés, a megtestesülés és a megváltás szent titkait. Megszenteli a hetet is. Es ünnepeköréi által az egész esztendőt egyetlen misztériumjáték-sorozattá avatja. Az Egyház e szorgoskodását az Isteni Jegyes parancsára végzi. A parancs, amely az olajfák hegyén a búcsú órájában a Jegyes ajkairól elhangzott: „Mén-jetek tehát és tanítsatok minden népet...” és az ígéret, mely ugyanott zendült meg: „És én veletek maradok minden nap a világ végezetéig...” — nemcsak a térbe helyezte bele az Evangéliumot, hanem az időbe is, nemcsak a földrajzba, hanem a történelembe is. Azok a „népek” nem csupán a néprajzi értelemben vett népeket jelentik, hanem a nemzedékek újra meg újra megújuló áradását, akik szünet nélkül jönnek a századok hajóin, hogy áthaladjanak azon a fénysávon, melyet az evangélium hasít a végtelenség sötétjébe.

Az emberek csak nehezen tudnak belenyugodni a parancsba és az ígéretbe. A világvégyvárás nem csupán az első keresztyé nyek és az első ezredforduló chiliasztáinak tulajdona: ott lappang minden nemzedék lelkében. Mert minden nemzedékben többségben vannak azok, akik nehezen tudnak belenyugodni, hogy a világ az ő haláluk után is kiszámíthatatlanul sokáig forog, fejlődik a lét és

benne az ember. Pedig az a „minden nap a világ végezetéig” nem csupán az ígéret teljességét kívánja hangsúlyozni, hanem azt is jelzi, hogy a Szentháromság a megváltás színjátékában annak az Időnek is szerepet szán, ami a Golgotai Kereszt és az Ember Fiaának a felhők között feltűnő Jele között eltelik.

Ennek az időnek a határait és végét pedig senki nem tudja megmondani: „Arról a napról és óráról senki nem tud semmit, még a mennyei angyalok sem — mondja az Úr Márk evangéliumában — még a Fiu sem, hanem csak az Atya”. De ha beletekintünk az Egyház történetébe, lehetetlen meg nem látnunk, mennyire nagy és fontos ennek az időnek szerepe és tartalma.

Minden nemzedék újra meg újra felfedezi és átéli az evangéliumot. Az igazságok és a szépségek ugyanazok, de a köntös, amelybe beleöltöznék, minden században más és más. Vannak igazságai az evangéliumnak, melyeket úgy adnak át nemzedékek nemzedékeknek, mint lepecsételt ékszerszertartókat, míg eljön egy nemzedék, mely feltöri a pecsétet, hogy felmutassa az addig rejtett ékszereket. Más igazságokat úgy adnak át egymásnak a korok, mint egy lassan fejlődő virágot: századok alig figyelnek rá, míg egyszer csak eljön a nap, melyen a virág kiontja kelyhét.

S vannak igazságok az evangéliumban, melyeket úgy adnak át egymásnak a korszakok, mint paraszat és lángot. Minden században új tüzet lobbantanak ezek, új küzdelmeket támasztanak, hogy alapjaiban rázzák

meg a keresztény világot és a keresztény emberek életét. Nincs izgalmasabb olvasmány, mint a dogmák története; annak története, hogy mikor melyik evangéliumi igazság tüzesedett át és támasztott tüzet.

Az evangélium egy és ugyanaz, és ugyanaz az igazságok kincstára. De minden nemzedék más oldaláról látja meg, más mélységekben éli át.

Ezért minden korszaknak megvannak a maga sajátos szentjei. A régieket tiszteljük, tanuljuk tőlük az örök igazságokat, elgyönyörködünk benne, hogyan fordították le azokat a maguk korának és körülményeinek nyelvére, követjük is őket. Számítalan lélek üdvözült és üdvözül korunkban régebbi utakon is. De a mi nemzedékünk sajátos szentje, aki milliók életére gyakorol hatást: kis Szent Teréz, mert új stílust teremtetett és új fogalmakat hozott.

Az evangélium időbeli kibontakozásának megvan a maga sajátos dialektikája. Nem minden nemzedékben jelenkezik ugyanforma erővel az igény, hogy elmondja a maga új himnuszát az örök oltár előtt. Egyik-másik belefeledkezik az előtte járó nagy nemzedék élményvilágába, azt glosszálja és ismételteti. Ez az epigonok kora.

Am az epigon szerepe ugyanaz, mint a bomlás csiréje. Felrázza, széthontja, elporlasztja a régi élményt. Száján keresztül megkeserednek a régen oly jóízű szavak, üressé válnak a régi meghatározások, penészsé a régi eszmények, keze alatt üresen peng a régi hangszer. De ugyanakkor nyugtalanságot, szomjúságot támaszt maga kö-

rül s ezzel rákényszeríti a teremtő szellemet, hogy új úton közelítsen az evangélium felé, új mélységeket kutasson át benne, új formákat kereszen a régi igazságok kifejezésére.

Ezért a kereszténységben, az Egyház történetében és a valódi keresztény ember életében szüntelen az izzás és a liktetés. Isten nem hagyja elaludni népét. Ha elszunnyad, szomjúsággal ébreszti fel. Láz az állapota szüntelen, a szomjúság, vagy a teremtő tevékenység láza. Nem térhet ki félelmetes feladatu elől: hogy újból és újból elismételje a jó hírt.

Ez az időnek, a kereszt és a felhőben feltűnő jel közötti időnek legmélyebb értelme. A Hegyen és a kereszten elhangzott a nagy kiáltás a mindenség felé. Csillagok, napok és tejutak, népek és nemzedékek, századok és évezredek ocsúdnak fel a kiáltásra és kérdezősködnek úrra meg újra felőle. A Hegy és a Fa felé a világnak és az időnek minden sarkából szüntelen visszhangként harsog ez a kérdezősködés. S minden zug másképp visszhangozik, másképp torzít, minden lelkiség, minden szellemiség sajátos közeg, amelyen másként és másként hatolnak át az örök hanaok és az örök fények. Mielőtt az idő nélküli mennyi Jeruzsálem leszállana, meg kell világosodnia minden időbelinek, amelyet az Atya méltónak tart erre, feleletet kell kapnia minden kérdésnek, mely méltó rá, hogy választ nyerjen. Hódolnia kell a kereszt előtt, az evangélium előtt az Időnek is. Nem egy napnak, vagy egy évről, hanem évezredeknek.

Sinkó Ferenc

A SZENTMISE BÖLCSŐKORA

Lényegileg minden mise az utolsó vacsora megismétlése, annak a szent cselekménynek ünneplése, amely megjeleníti a Kereszt áldozatát, mégpedig azzal, hogy titokzatos módon a valóságos Krisztust áldozat alakjában a szentségi színek leple alatt felajánlja a mennyei Atyának. A mise minden egyéb tulajdonsága csak körülveszi, díszíti, magyarázza a voltaképpen egyetlen pillanat alatt történő szent cselekményt. Ez a járulékos anyag, mint minden az Egyház történetében, ami nem a lényeghez tartozik, a fejlődés törvényének van alávetve; a századok folyamán az Egyház lassanként kifejlesztette, létrehozta azt a sok szépséget, oktató elemet, mely alkalmas rá, hogy az emberek hívó lelkét a szentmisében történő lényeg megismétlésére és befogadására előkészítse.

Tévedés volna azonban azt vélni, hogy ebben az „őskorban“, tizegyre, vagy tizenkilenc századdal ezelőtt minden egészen más volt. A mise ugyanis nemcsak lényegében, hanem liturgiája fő vonásaiban is erre a korra mutat vissza: a Kr. u. 33–150 közötti évtizedekre.

A legelső szentmise

Az volt, amelyet Krisztus Urunk mutatott be a Coenaculum-ban, abban az emeleten fekvő ebédlőteremben, mely János—Márk, a későbbi evangélista édesatyjának házában volt s ahol Jézus az utolsó vacsorán a kenyér és a bor konzekráálásával bemutatván a legelső szentmisét, az „új husvétnak új törvényét“ megszerezte. A legújabb kutatók szerint nagyon valószínűnek kell vennünk, hogy a legelső szentmise teljesen a husvéti szent vacsora keretébe illeszkedett bele. Husvét előestéje volt ugyanis, midőn a Tizenkettő összegyűlt, nem is sejtve, mily nagy intézmény megszületésének lesznek szemtanúi, résztvevői és majdan folytatói.

Szokatlan volt, amit Jézus a vacsora előtt tett: a lábmosás, amikor sajátkezűleg mosta meg tanítványainak lábát, az alázatosság példaadására s a lelki tisztaság jelképekül. Utána a zsidó husvéti vacsora szokása szerint nagy közös serlegbe bort töltöttek, a családapa megáldotta, és mindnyájan ittak belőle. Kézmosás után megáldotta az asztalon lévő ételeket: a husvéti bárányt, melyet nyárson, egészben sütve tettek föl, a keserű salátát, az ecetet, a kovásztalan kenyereket és a kharószet nevű mártást, amely almából, dióból, fügből és borból készült. Előétel gyanánt a családapa a kharószetbe mártott keserű salátából evett és mindenkinek nyújtott belőle. Jézus nyilván ennél az első serlegnél mondotta: „Vágyva-vágytam ezt a husvéti vacsorát enni veletek, mielőtt szenvedek!“

A második serleg megtöltése vezette be a szent vacsora második részét, mert mialatt megtöltötték, a legifjabbnak meg kel-

lett kérdeznie, mire valók ezek a szokatlan szertartások. Az utolsó vacsorán ezt a kérdést nyilván Szent János tette fel. A felelet a husvétii *Haggada* volt, azaz a családapa megmagyarázta az egyiptomi szolgaság korát s a szabadulás történetét a Vörös tengeren át való átkelésével együtt. Hálaadásul a jelenlevők elénekeltek a *Kis Hallel*t, vagyis a kis dicséretet: a 112. Zsoltárt s a 113. első felét: „Alleluja! Dicsérjétek az Urat, ti szolgái, alleluja! Áldott legyen az Úr neve, alleluja! Most és mindörökre, alleluja! Napkeletől napnyugatig, alleluja! Dicsértessék az Úr neve, alleluja!” A zsoltárdicséret befejezése után megitták a második serleg bort s elkezdték a tulajdonképeni étkezést.

Asztalhoz telepedtek, vagyis az akkori szokás szerint kereve-tekre dőltek. A családapa kezébe vette a kovásztalan kenyeret — (mely éppen az Egyiptomból való kivonulás emlékére volt kovásztalan, hiszen a gyors menekülés miatt a zsidók nem értek rá a kenyér kovászoslására) — darabokra törte, „megszegte” és közben ezt mondta: „Ime, itt a nyomorúság kenye-re, melyet atyáink ettek, mikor Egyiptomból kivonultak!” Az utolsó vacsorán itt történt az *első jelentős változás*. Jézus ugyanis aligha mondta el ezeket a szavakat; de mindenképpen ekkor, midőn kezébe vette a kovásztalan kenyeret, jelentette ki: „Vegyétek és egyétek, mert ez az én testem, mely érettetek adatik!” A kovásztalan kenyér kiosztása után elfogyasztották a husvétii bárányt, vele a keserű salátát és a kharószetet. Szent Lukács és Szent Pál elbeszélése szerint (Lk. 22, 15-20 és 1 Kor. 11, 23-25) biztosra vehető, hogy a kenyér konszekrálása és magukhoz vétele, azaz a legelső szentáldozás után, Krisztus és tanítványai folytatták a husvétii vacsorát, vagyis megették a husvétii bárányt. Pál apostol és kedves tanítványa, Lukács világosan utalnak erre azzal, hogy először a kenyér konszekrálásának szavait közlik, utána a kehelyét, de az utóbbiét ezzel a megjegyzéssel: „Miután megvacsoráltak“ (*meta to deipnéσαι*), amin az újabb magyarázókat szerint (Hanssens, Goossens, Sickenberger, Schürmann, Meinertz, J. A. Jungmann) egyértelműen a husvétii rituális vacsora folytatását kell érteni.

A szent vacsora lakomás részét a harmadik serleg megtöltésével és megáldásával fejezték be. E serleget „az áldás serlegének” nevezték, mert különleges, hosszabb áldással áldották meg. Az utolsó vacsorán ekkor történt a bor konszekrációja. Jézus ugyanis — felegyenesedve a kerevetről, mint a családapa szokta ez alkalommal — a megtöltött serleget kezébe vette, kissé fel-emelte és ezt mondta: „Ez a kehely az új szövetség az én vérem által, mely értetek kiontatik.” Amint a régi, rituális vacsorán a jelenlevők erre megitták „az áldás serlegének” tartalmát, úgy a bor konszekrációja után az apostolok is magukhoz vették Jézus szent véré-t. Hálaadásul minden husvétii lakomán a *Nagy Hallel*t, vagyis a nagy dicséretet énekeltek el (113. zsoltár, 9-117, 29.). Hogy az utolsó vacsorán is megtartották e szokást, Szent Máté és Márk evangéliuma tanúsítja (Mt. 26, 30 és Mk. 14, 26-*kai hymnéantes*, miután a szent éneket elmondották).

Ilyen volt a legelső szentmise, mely teljesen ugyanezen ritussal soha többé nem ismétlődött meg.

Az apostolok miséje

Gustav Bickell óta voltak, akik azt vélték, hogy az apostolok az utolsó vacsorának a husvéti szent vacsora által adott kereteit ismételték meg. Ez a nézet azonban ma már tarthatatlan. Igaz, hogy az apostolok ezt a parancsot vették: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Ez azonban nem jelenthette azt, hogy betűről-betűre mindent úgy tettek, amint az utolsó vacsorán történt. Ezt már abból is láni lehet, hogy az evangélisták — éppen nemzedékük liturgikus praxisa miatt — alig közölnek valamit a husvéti vacsorából, amint azt a zsidók az ő korukban még ünnepelték. Mintha csak azt akarták volna jelezni ezzel, hogy azt a szent ritust, melyet az apostolok nemzedéke „kenyértörésnek” (*klasszikon arton*) nevezett, mi pedig misének hívunk, nem a husvéti rituális vacsora szertartásaival vették körül. Ez természetes is, ha meggondoljuk, hogy Jeruzsálem pusztulásáig (Kr. u. 70) a jeruzsálemi zsidó-keresztények megtartották az őszövétség ceremóniális törvényeit, eszerint pedig husvéti vacsorát csak évente egyszer tarthattak, ők viszont a „kenyértörést” naponként és házankint végezték, mint az Apostolok Cselekedetei mondják (2, 46). Hozzátehetjük, hogy még az apostolok idejében megtörtént a kenyér és a bor konsekrációjának egymás mellé helyezése, legalábbis mint fakultatív eljárásmód, amint Máté és Márk elbeszéléséből látható, akik elhagyják a kehely konsekrációja előtt a „miután megvacsoráltak” szavakat. A mise tehát nem a husvéti vacsora ritusa szerint folyt le. Sajnos az apostolok után mintegy száz évig alig tudunk valamivel többet a szentmiséről, mint azokat a vonásokat, melyek még nagyjából az apostolok első nemzedékének idejéből maradtak meg.

Ezek a jellemző vonások a következők:

A mise új voltát ékesen bizonyítja az új név: „kenyértörés”, mely mind a korabeli zsidó, mind a hellénista irodalomban ismeretlen. Ehhez hozzájárul az a tény is, hogy a jeruzsálemi templom liturgiáján résztvettek, de a kenyértörést *házanként*, tehát kisebb csoportokban végezték. Szent János apostol halála után alig néhány évvel Antiochiai Ignác már arra buzdít, hogy amennyire lehet, „törekedjenek egy eucharisziával élni”, azaz nem kis csoportokban, hanem lehetőleg az egész közösség. Ez a kenyértörés *imádsággal járt együtt*, amint az Apostolok Cselekedetei mutatják: „Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításaiban, a kenyértörés közösségében és az imádságban” (2, 42). Az „apostolok tanításán” azt e beszédet kell érteni, melyet a kenyértöréssel, tehát a misével kapcsolatban tartottak. Annál is inkább, mert egészen biztos, hogy Szent Pál ilyen hosszúra nyúló beszédet mondott a régi Trója romjain épült új kikötővárosban, Troasban, amint Lukács, a szemtanú megírta: „A hét első napján pedig (azaz szombat estétől kezdve), midőn egybegyűltünk a kenyérszereésre, Pál... a beszédet egész éjjelig nyújtotta” (20, 7).

Legjellemzőbb vonása azonban az apostolok miséjének, hogy — az utolsó vacsora példájára —, a szentmisét *vacsora keretében* ünnepelték. Első és biztos bizonyítéka ennek Pál apostol tanúságtétele, melyet az ókori Korinthos híveiről tett. Egészen nyilvánvaló, hogy a *szentmiséről* van szó e klasszikus helyen, (1 Kor.

11, 20-34), mivel az „ur vacsorája“, *kyriakon deipnon* a neve, melyen „aki méltatlanul eszi ezt a kenyeret, vagy issza az Úr kelyhét, vétkezik az Úr teste és vére ellen“ (11, 27), márpedig közösséges emlékvacsorán nem lehetne szó a szentségtörés e bűnről. Viszont éppen olyan biztos, hogy ez a szent cselekmény *valódi étkezés közben* bonyolódik le, mert a dolog nem léven jól megszervezve, a tehetősebbek dőzsölnek s „míg az egyik éhezik, a másik itas“ és így „meg is szégyeníti azt, akinek nincsen“ (11, 21 k.). Megjegyzendő, hogy Pál apostol nem magát a gyakorlatot ítéli el: hogy tudniillik a szentmise ilyen, később „agapének“, szeretetlakomának nevezett étkezéssel kapcsolatos, hanem a vele való visszaélést. Biztosra vehető az is, hogy Korinthos városában -- és nyilván a többi szentpáli egyházban is -- a kenyér és a bor konzekrációja még el volt egymástól választva. (Kiváló újabb kutatók: E. B. Allo, továbbá, J. Arnold és főképp J. A. Jungmann így értelmezik e helyet.)

Az apostolok utáni száz esztendő

Az I. század közepétől Justinusig, aki Kr. u. 155 körüli írt Első Apológiájában a szentmise első koronatanúja, száz éven át csupán töredékek és következtetések segítenek előre a szentmise fejlődésének ismeretében. Az első, amit megállapíthatunk, a háláadó imádság erős hangsúlyozása. Ennek görög „eucharistia“ neve már az I. század utolsó évtizedében nemcsak a háláadó imádságot jelentette, hanem magát a szentmisét, illetve az arra egybegyűlt gyülekezetet, valamint a szent ételt is, amelyet ott magukhoz vettek. Hogy háláadó imádságot nemcsak a zsidó rítus miatt a liturgikus lakománál, az magából a keresztyén lelkiiségből következik. Hiszen aki eledelet és italt vesz magához, természetadta kötelességnek tartja, hogy hálát adjon a mindennek Teremtőjének, az az étkezés pedig, melyen az utolsó vacsorán nyújtott mennyei eledelelben részesül, kétszeresen megérdemli a háláadást. Magától értetődő volt tehát a háláadó imádság fokozatos kiépítése és christologiai tartalommal való megtöltése. Krisztus az, aki ezt a szent vacsorát szerezte, ő jelenik meg a szent színek alatt, tehát hálát kell neki adni. Ily háláadás nyomait találjuk a Szentírás után legrégibb keresztyén iratban, az I. század utolsó évtizedében írt *Didachében*. Nem bizonyos, hogy maga a szöveg valóban szoros értelemben liturgikus-e; általában azt vélik, hogy csupán étkezési imádságok; leghelyesebb talán Peterson véleménye, ki azt tartja, hogy a *Didaché* étkezési imádságai egy őkeresztyén kenyértörési imádság utánzása. Az imák ezek:

„Ami pedig a háláadást (eucharistiát) illeti, ekként adjatok hálát (eucharistésate). Először a kehegyről: Háát adunk neked, Atyánk, a te fiadnak, Dávidnak szőlőőzéért, amelyet megismertettél. Vélünk a te fiad Jézus által, neked legyen dicsőség mindörökké! A megtört kenyérről pedig: Háát adunk neked, Atyánk, az életért és az ismeretért, melyet megismertettél bennünket a te fiad, Jézus által, neked legyen dicsőség mindörökké! Amiként ez a kenyér szétszórva volt a hegyekben és összegyűjtve eggyé lett: ek-

ként legyen összegyűjtve a te egyházad a föld határaitól a te országodba, mert tiéd a dicsőség és a hatalom Jézus Krisztus által mindörökké, Senki se egyék és igyék a ti eucharisztiaitokból, csak akik meg vannak keresztielve az Ur nevére, az ilyenekről monddta ugyanis az Ur: Ne vessétek a szent dolgot az ebek elé.”

Aligha tévedünk, ha igazat adunk Petersonnak: itt csakugyan liturgikus imádság nyomai maradtak ránk, mégpedig abból az időből, mikor Szent János evangéliumát írta. Különösen érdekes maga a cím: „A hálaadásért pedig így adjatok hálát!” — ez a betű szerinti fordítás; mintha itt már az „eucharisztia” magát a szent ételt jelentené. Ezenkívül erre utal, úgy látszik, a rendelkezés, hogy csak megkeresztelték vehetnek részt e lakomán. A tüstént következő hálaadási imádság még inkább ezt mutatja (Didaché 10. fejj.), ebben ugyanis a cím: „A jóllakás után ekként adjatok hálát”; és az imádságban többek között hálát ad, hogy „megajándékoztál bennünket szellemi étellel és itallal és az örök élettel a te fiad, Jézus által.”

A hálaadó imádság mellett azonban más imádságok is szokásban voltak már ebben az időben: azokat, amelyeket a II. század közepén Justinos *közös imáknak*, vagy közösségi imáknak nevez. Ilyen közös imádság szavai visszhangzanak Római Szent Kelemen levelében, melyet Kr. u. 96-97 körül írt a korinthisi híveknek:

„Kérünk téged, Urunk, légy segítőnk, oltalmazónk! Akik közülünk szorongattatást szenvednek, azokat tedd szabaddá, az alázatosoknak irgalmaz, az elesetteket karo'd fel, segíts az inségeseket, gyógyítsd a betegeket, népednek tévelygőt térítsd meg! Tápláld az éhezőket, váltsd ki a foglyokat, támogasd a támasz nélkül valókat, vigasztald a kislelkedeket. Hadd ismerje meg minden nemzet, hogy csak Te vagy az Isten és a te fiad, Jézus Krisztus, mi pedig néped és legeiődnék juhái vagyunk... Adj egyetértést és békét nekünk és minden földiakónak, mint ahogy megadtad atyáinknak, kik hitben és igazságban könyörögtek hozzád. Adj békét nekünk, kik meghajolunk erővel teljes és mindenható neved előtt. és engedelmesek vagyunk uralkodóinknak, és előjáróinknak a földön... Csak magad adhatod meg ezeket és a többi jókat, téged magasztalunk a mi lelkünk pártfogója és főpapja, Jézus Krisztus által, kiből Neked legyen dicsőség, fejség, most és nemzedékeken s a századoknak századain által. Ámen.” (Ad. Cor. I. 59-61)

Ebben a száz esztendőben azáltal is fejlődött a szentmise, hogy lassanként *elvesztette étkezéssel kapcsolott voltát*. A korinthisi viszonyok már rámutattak azokra a visszaélésekre, melyek ezt az eredeti állapotot megszüntetendőnek javallták. Csakugyan az I.-II. század fordulóján mind több lett a keresztyének száma, nagy tömegnek pedig, különösen miután sürgették — mint látnuk — a lehetőleg közös részvételt, nem lehetett megoldani a közös étkezést. Lassan tehát megszűnt a több asztal a gyülekezetben, ehelyett csak egyetlen „mensa” maradt, melyet majd később oltárnak neveznek. Mint kivétel az agapés (lakomával kapcsolatos) mise még sokáig megmaradt a régi, tiszteletre méltó szokás emléke gyanánt. Így például Afrikában még Szent Agos-

ton korában († 431) is megvolt Nagycsütörtökön az utolsó vacsora emlékére, s a házakban megünnepelt misék sokáig még étkezéssel kapcsolódtak.

Valami azonban már ebben a században kifejlődött, amit a 155 körül írt Justinos-féle Apologia már feltételez és mások részletesebben ismertetnek: a mai előmise terebélyes őse, a *vigilia*. Belőle lesz majd az aranykorban, a IV. század folyamán a zsolozsmás *vigilia*, azaz az éjszakai officium, a mise előtt pedig esőkevényként az eredeti terjedelmességéről rövidített előmise.

A misét megelőző „vigilia“

Szent Justinos, az első keresztény filozófus, ez a kedves és bátor ember, aki Kr. u. 120 körül Názáretben járva még látta azokat a fa-ekéket és írákat, amelyeket maga a Názáreti készített, írta le először részletesen a korabeli vigiliát, majd az utána következő misét. 155 körül Antoninus Pius császárhoz intézett egy Apológiát, melynek végén ír e keresztény intézményekről. hogy megértesse: nincs semmi elvetendő ezekben a dolgokban. A vigiliáról ezt írja:

„A Napról elnevezett napon (vasárnapon) összegyülekeznek mindazok, akik a városban vagy a falvakban élnek, a közös ünneplésre. Olvasnak az Apostolok emlékirataiból, vagy a próféták írásából annyit, amennyi az időből futja. Ha a felolvasó befejezte szolgálataát, az előjáró beszédet mond, amelyben arra buzdít, hogy amit éppen hallottunk, a szép tanításokat az életben is kövessük.“ (Apol. I. 67. 5).

A dies solis, a Napról nevezett nap akkor munkanap volt: csütörtökön volt a *dies Jovis*, Jupiter napja, szünetsnap. Ezért, meg az üldözések miatt is, csak *éjnek idején* jöhettek össze. A vasárnapra virradó éjszaka volt tehát a gyülekezés, melyet ép ezért vigiliának hívtak. Justinos erről nem szól, mert ez nem érdekelte a császárt; épp úgy nem szólt arról sem, hogy a keresztények énekeket is mondanak e gyülekezeten. Pedig ez mind megvolt Justinos ideje előtt, az apostolok ideje óta; egy pogány író, Plinius tudósít róla jelentve császári barátjának, hogy a vallásnak alávetett keresztényektől ezt tudta meg:

„Azt állították, hogy vétkük vagy tévedésük mindössze abból állott, hogy bizonyos napon pirkadás előtt össze szoktak jönni. és egymással váltakozva (secum invicem) Krisztusnak mint Istennek éneket (carmen) mondtak, esküvel pedig magukat nem valami gonosztettre kötelezték, hanem arra, hogy lopást, rablást, házasségtörést nem követnek el, hogy a hűséget meg nem szegik, s a törvény elé idézett óvadékját nem tagadják meg. Ezek után széjjel szoktak menni, majd újból összejöttek étkezésre, ez azonban közös és ártatlan dolog volt; de rendeletem után ezzel felhagytak.“

Mindebből teljesen világos, hogy a mise előtti istentisztelő virrasztás, a *vigilia*, már az apostolok idejében is megvolt, — mint Pál apostol idézett példája Troasban tanúsítja —, s hogy rendes, állandó szokássá vált. Közelebbit azonban csak a II.-III. századi

kütfők mondanak róla. Elsősorban a II.-III. század fordulóján élő Tertullianus.

Háromféle vigilia volt már ekkor szokásban. Az első a *vigilia dominicalis*, a vasárnapi virrasztás, mely minden szombat-ról vasárnapra virradó éjjelen volt szokásos. Éjszaka folyamán összegyűltek a keresztények és hosszas vigiliájuk után hajnal felé a szentmise következett. — A második vigilia a *vigilia stationalis*; *statio*nak, állomáshelynek hívták az előre kihirdetett gyülekezőhelyet. Ezek a virrasztások Tertullianus szerint szerdán és pénteken voltak szokásban. Ősi mivoltukat mutatja a *Didaché* buzdítása az I. század végéről, hogy szerdán és pénteken böjtöljenek a keresztények. Ez magánajtatosságra való buzdítás, és sok századon át megmaradt; még a szerdai félböjt is divott az egész középkoron át, aminek nyoma mai napig Európa sok országában a szerdai „tészta nap”. — A harmadik virrasztás a *vigilia coemeterialis*, a temetői virrasztás. A keresztény felfogás szerint a halál csak ideiglenes állapot és nemcsak a lélek marad meg, hanem a világ vége után a test is feltámad, ezért keresztény őseink a halált álomnak, szünetelésnek mondták, (*dormitio*, *pausatio*, görögül *koménis*). a *coemeterium*, görögül *koiméterion* tehát alvóhelyet jelent. Mivel a római törvény szerint a temetkezési helyek sérthetetlenek voltak, a keresztények is építetek szeretteik sirja fölé sírholtot s így temethetlék el a vérlaúkat. Sirjaiknál a halál évfordulóján összegyűltek és vigiliával meg misével ünnepelték meg azt.

Szent Justinos csak egészen röviden szól e vigilia menetéről. Tertullianus ellenben lemondja lefolyását: „A gyülekezetben (*ecclesia*) az Úr titkainak ünneplése közben szoltárokat énekelnek. Frásokat olvasnak, kéréseket küldenek az égbe.” Az őskeresztény kor fő énekeskönyve a Zsoltárok könyve volt. Jóhangú előénekes énekelte egyes sorait, a hívek pedig minden egyes sor után agyanazt az egy refrént énekeltek. Meglehetősen hosszadalmas ajtatosság volt ez, de a nép aktív részvételét tökéletesen biztosította. A szoltáreneklést megszakították az olvasmányok a Szentírásból. Az ószövetségből, az apostolok leveleiből, végül pedig ünnepélyesen az evangéliumból olvastak. Az olvasmányok után az előjáró beszélt — városokban ez mindig az episkopos, a püspök. Akárhányszor előfordult, hogy minden szentírási olvasmány után volt magyarázó beszéd, ezt görögül *homiliának*, latin szolgai fordításban *enarrationának*, elbeszélésnek hívták. Szent Agoston gyönyörű könyve: „Enarrationes in Psalmos” semmi egyéb, mint az istentisztelet alkalmával a zsoltárokról mondott szentbeszédek.

A vigilia után következett az első három században:

A keresztény ősök szentmiséje

Justinos így írja le ezt a császárnak írt Apológiájában:

„Utána (a vigilia után) valamennyien felkelünk és imádságokat mondunk. Az imádságok végén csókkal köszöntjük egymást. Azután a testvérek előjárójának kenyeret hoznak és vízzel kevert bort. ezeket ő elfogadja s a mindenek Atyjának dicséretet és di-

csőseget küld az égbe a Flú és a Szentlélek nevében és hosszas hálaadást (eucharisziát) mond, hogy erre méltott minket. Ha befejezte ezeket az imádságokat s a hálaadást, az egész jelenlévő nép helyesíően kiáltja: Amen. Amen héber szó és ezt jelenti: Így legyen! Miután az eüjáró hálat adott, s az egész nép erre ráfelelt azok, akiket nálunk diakonusoknak hívnak, minden jelenlévőnek adnak a kenyérből és a vizes borból, melyre a hálaadást elmondották (szórói-szóra: „az eucharisztizáit kenyérből:“ stb.), s a távolmaradottaknak is visznek belőle. És ezt az ételt nálunk eucharisziának nevezik.“ (Apol. I. 65-66.)

A közös imádságok következtek tehát a vigilia után. Már Római Szent Kelemennél találtunk ilyen szövegeket; a következő két században pedig garmadával vannak nyomai ilyen szépséges imádságoknak. Ilyen imádság-foszlány Kr. u. 240 körül:

„Imádkozzunk, hogy Jézus uralkodjék fölöttünk, hogy országunkban szünjenek meg a háborúk! Üljenek el bennük a testi vágyakozások kísértései s ha mindez megszűnt, találjon pihenést ki ki szülője, fűgefája és oafájája alatt. Az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek árnyékán pihenjen meg a lelkünk, mely helyreállította magában a békeiséget a testtel és a lélekkel.“ (Origenés Hom. 22, 4 in Jesu Nave.)

A békecsók a szent áldozat előtt a közösség érzésének kifejezése, és Jézus ama intelmének követése: „Ha ajándékokat az oltárra viszed és ott eszedbe jut, hogy atyádfiának van ellened valamije... eredj előbb megbékülni atyádfiával“ (Mt. 5, 23). Az összes keleti ritusú liturgiákban a béke-ritus helye a hívek miséje előtt van, a római ritusban a szentáldozás elé került.

Ezután következett a szentséges áldozat. A felajánlás, az *offertorium* egészen egyszerű volt, amint Justinós leírásából látható. Mihelyt az agapes lakomák megszűntek s megkezdődtek az önálló szentmisék, mungyart megtaláljuk az offertoriumot. A gyülekezet egyetlen szent asztala — az oltár — mellett áll, kisé távolabb tole a *prothesis* asztala, erre tették le a hívek adományait. Elsősorban kenyereket hoztak, kis ampullákban, kancsókban bort; ezenkívül sok mindent. Az adományok felajánlásának kettős célja volt. Az egyik az ökereszténység karitászygyűjtése a szegények s a papság részére, a másik már szakrális: az öszvetségi zsengo-áldozat tolytatása. Minden termésnek elejét, azaz, zsengéjét (*primitiae*) felajánlották Istennek. Egy-egy kévét az aratás után, a legszebb szőlőfürtöket, gyümölcsöt, madarakat, viaszt, mézet, tejet, gyapotot, olajat. A III. század folyamán e felajánlás annyira túlfeljlődött, hogy a IV. században rendezni kellett. Az aquileiai dóm mozaik-padozata egy 317-ből való offertorium-jelenetet ábrázol. A kép közepén az eucharisztia jelképe látható: kosárkában kenyerek, mellette bor. Kisebb emblémák veszik körül; ezek embereket ábrázolnak, amint a kezükben ajándékokat visznek: bort, kenyeret, gyümölcsöt, madarakat. Itt állott valamikor a domban a *prothesis* asztala; most is látható még az asztal lábainak mélyedése.

Az offertorium után az *anaphora*, *oblatio* — vagyis a felaján-

dozás imádsága következett, régi nevén az eucharisztikus imádság. Ebbe a háladádba agyazták bele az utolsó vacsora szavait, melyek az ajándékokból kiválasztott kenyeret és bort Jézus testvére és vérevé változtatták át. Ennek az eucharisztikus csücsimádságnak a szövege az első három században teljesen szabad volt; a püspök maga komponálta. Neha le is írta és ha nagyon szépnek tartották, másutt is használták. Az eddig ismert legrégebbi eucharisztikus imádság Kr. u. 215 körül Római Szent Hippolytosé.

„Hálát adunk neked Istenünk, szeretett fiad, Jézus Krisztus által, akit az idők tejében, mint megvalót, Udvozítót és akaratod követét küldtél el. O a te elválaszthatatlan Igéd, aki által mindent alkottál és kiben neked kedved tellett. Az egéből a Szűz méhébe küldötted őt. Testet öltött és anyai méhében Mária hordozta őt, ki a Szentlélektől s a Szűztől születvén mint fiad mutatkozott meg a világban. Teljesíteni óhajtotta akaratodat, tenéked szent népet akart szerezni, ezért szenvedésében kitárta karjait, hogy a benned hívőket a kináltól megszabadítsa. Önként engedte magát gyötörni, hogy fölemelkedjék a háraon, széttörje a sátn blincseit, elápossa az aivilágot, az igazaknak világosságot gyújtson, és feltámasdását nyilvánvalóvá tegye. Mindezekon felül kezébe vette a kenyeret, hálát adott neked és így szólt: Vegyétek és egyétek, ez az én testem, mely megtöretik értetek. Hasonlóképen kezébe vette a kelyhet és mondotta: Ez az én vérem, mely kiontatik értetek. Valahányszor ezt tesszitek, az én emlékezetem ünnepeitek. Megemlékeztünk az ő haláláról és feltámasdásáról, s most kenyeret és bort ajánlunk fel neked és hálát adunk neked, hogy méltónak tartottát minket arra, hogy előttd álljunk és tenéked szolgáljunk. Egyszermind kérünk, küdd le Szentlélkedet a szent egyház ádozotára! Vájjék az kegyelmédből mindennek megsejntelésére, és a Szentlélekkel való eitelésre, az igazságba vetett hit megerősödésére, hogy dicsérjünk és magasztaljunk fiad, Jézus Krisztus által, aki által tisztelet és dicsőség legyen neked, az Atyának és a Fiúnak a Szentlélekkel egyetemben most és mindenkoron. Amen.“ Apostoliki Paradosis 68-71).

Nem ez az egyetlen eucharisztikus csücsimádság a három első keresztény századból. Jungmann már ebben az ösödön három típus kialakulását fedezte fel. Hippolytosé a christologiai típus. Van emellett a zsinagógás imádságokon iskolázott típus is, ebben a háladás a teremts tényével kezdődik, az öszövetséggi nép kegyes vezetésével folytatódik, mely áttér azután az öszövetségre és ebben mondja el az utolsó vacsora szent szavait. Az Izajás próféta látomásánál (6. fej.) hallott háromszoros „Szent, szent, szent...“ éneke az utolsó vacsora szavai előtt csendül fel a népnek ajkán. A harmadik típus a hellentisztikus bölcselet szókincsével látja el ezt a háladó imát. Istent „keletkezésénélkülinek, kifürkészhetetlennek, kimondhatatlannak, fel-foghatatlannak“ magasztalva.

Az eucharisztikus csücsimádság után következik a szent áldozás, ennek gerince már Hippolytosnál meglehető. A püspök előkészítő szavakat szól, nyilván imádságot; későbbi források említik, hogy a nép közben fejét meghajtva áll. Azután a püspök

megtöri a szent kenyeret, — tehát ekkor már egészben konszekrálta — s az egyes részeket szétosztja, mondván: „Mennyei kenyér Krisztus Jézusban“, mire az áldozó ámennel felel. A papok — (ha nincs elég pap, a diakonusok) — kelyhekéből nyújtják a szent vért; a hívek ezúttal is ámennel válaszolnak. A IV. század első felében Jeruzsálemi Szent Cyrill mondja el bővebben ezt az ősi áldoztatást. Bizonyos, hogy már a III. században így történt, és nem Cirill hozta be a szokást:

„Tedd bal kezedet trónussá a jobb kéz számára, mely a Királyt fogadja majd be, homorítsd tenyeredet, fogadd Krisztus testét, és mondd rá az áment. Azután szenteid meg szemeidet a szent testtel és azután vedd magadhoz, de ügyelj, hogy semmi le ne hulljon belőle, mert ha valami leesnék, az olyan, mintha saját tested egy tagja menne veszendőbe!“ (Catech. mystag. 5, 21).

Ugyancsak Cyrill említi az áldozás utáni hálaadó imát, mely szintén egészen bizonyosan megvolt már a három első században.

Egységes volt-e ekkor ez az ősi egyszerű rítus? Igen is, meg nem is. Egységes volt annyiban, hogy a vázolt keret mindenütt a világon egységes volt. Szent Polykarpus szmirnai püspök (+ 159) Rómában járván, Anicetus pápa jelenlétében végezte a szent áldozatot; semmi nehézség, mai nyelven szólva, rítuskülönbség nem volt. Ha a keretek tartalmát nézzük, azaz az imádságok szavait, ezek rögtönzöttek voltak, olyanok, mint manap a szentheszéd: készültek rá, de szabadon adták elő, mint Justinos mondja, „amennyire kiki képes erre.“

Egészen biztos viszont: hogy vannak elemek, melyek az apostolok ideje óta — bár nem tartoznak a mise dogmatikai lényegéhez — mindig megvoltak s a mai napig megvannak Kelet és Nyugat minden liturgiájában. Ezek a következők: a püspök, vagy a pap a népet „Dominus vobiscum“-mal, az „Ur legyen veletek“ — és szövetségi áldásformulával köszöntötte, mire a nép „Et cum spiritu tuo“ — „És a te lelkeddel!“, Szent Pál leveleiből vett kívánsággal felelt. Minden imádság végén volt már záró-doxologia, azaz dicsőítés, mint az idézett szövegekből láthattuk. Ezekben szinte mindig benne van az örökkévalóságra való utalás: „in saecula saeculorum“ — „a századoknak századjain“ keresztül, tehát az örökkévalóságon át tart Isten uralma és az örök élet. Az eucharisztikus imádságot mindenütt dialogussal vezették be: „Sursum corda“ — „Fel a szívekkkel“ és a „Gratias agamus Domino Deo nostro“ felszólítással, melyre a maival azonosan feleltek. Kezdetről fogva megvolt a „Szent, szent, szent...“ éneke. A szentmise keretei pedig, mint láttuk, csíráját képezték annak a gyönyörű szertartásnak amely a hívő nép épülésére a IV. századtól kezdve színponpásabbá és tartalmasabbá gazdagodott.

PIANCARPINÓI JÁNOS

KÖVETJÁRÁSA NAGYTATÁRORSZÁGBAN

A XIII. század negyvenes éveiben nagyon megnehezedett az idők járása a nyugati kereszténység fölött. A II. Frigyes császárral kitört harc, a pápaság és császárság harmadik narca, jövátéhetlenül elmérgesedett; Magyarországot és Lengyelországot az imént dúlták fel a tatárok; Jeruzsálem végleg a mohamedánok kezére került (1244. augusztus 24.) és a gázai csatában (1244. október 17.) tökéletesen megsemmisült az utolsó ütőképes keleti keresztény hadsereg. Európa tehát teljesen nyitva állott a bármely pillanathan bekövetkező tatár, illetve mohamedán támadás előtt. Ezzel szemben Európa népei a kisujjukat sem mozdították a fenyegető veszedelem elhárítására. Mintha semmi sem történt volna, tovább folytatták kiesinyes torzsalkodásaikat.

A zavaros helyzetet csak IV. Ince pápa tudta valamennyire áttekinteni. Az őt jellemző eréllyel hamarosan hozzá is látott tisztázásához. A nagy függő kérdések elintézésére egyetemes zsinatot hívott össze Lyonba, a tatárok és mohamedánok ellen pedig keresztes hadjáratot hirdetett. Mielőtt azonban kimondta volna a döntő szót, jónak látta diplomáciai úton kísérni meg a terep felderítését s ezért merész elhatározással követeket, — domkos és ferences szerzeteseket küldött Kairóba, Damaszkuszba és Karakórumba, Nagytatárország fővárosába. Mi volt e követ-küldésekkel célja? — nehéz megmondani. Az igazságot minden valószínűség szerint a Karakórum-járó Piancarpinói János fejezi ki. A derék atya ugyanis beszámoló jelentése bevezető részében azt írja, hogy a pápa azért küldötte őt a tatárokhöz és más keleti népekhez, hogy náluk mindent szemügyre vegyen és mindennek gondosan utána nézzen. A követjárás elsőleges célja tehát megbízható hírek szerzése, mindenekelőtt pedig a két félelmetes hatalom jövő terveinek felderítése volt.

Ebből a szempontból azonban csak a karakórumi követjárás érte el célját. Bizvást mondhatjuk, hogy Európa népei csak Piancarpinói János adatai alapján tudtak először valamennyire megbízható képet alkotni maguknak Dzsingisz-kán birodalmának roppant terjedelméről, szervezetéről, kormányzatáról, népeiről és történeti kialakulásáról. Érthető tehát, hogy vállalkozása Európaszerte nagy feltűnést keltett és a merész barátiplomatát egy-kettőre világhírré emelte. De a hírt még is kellett szenvednie. Hiszen minden szükséges előkészület és felszerelés nélkül, ismeretlen tartományokon át és ismeretlen népek közt, hidegvel és meleggel, éhséggel és szomjúsággal küzdve, és mindig csak a maga lélekjelenlétére utalva kellett megtennie azt a sokezer kilométernyi utat, mely Lyonból Karakórumba és onnét ismét Lyonba vezetett. Ehhez valóban nem közönséges fizikai és szellemi adottságok kellett. János atya, mint az eredmény megmutatta, teljes mértékben rendelkezett ezekkel az adottságokkal.

A merész utazó előéletéről jóformán semmit sem tudunk

csak annyi bizonyos, hogy a perugiai tartományban született és egész fiatalon Szent Ferenc követői közé szegődött. A rendben hamarosan tekintélyre vergődött. Mikor 1221-ben felvetődött a külföldi missziók terve, ő a nemet misszióba nyert beosztást. 1223-ban a szász provincia őre, 1228-ban a nemet rendtartomány feje, 1230 után spanyol, két évvel rá ismét nemet, majd lengyel provinciális lett. Az ő nevéhez fűződik a rend lotharingiai, magyarországi, dániai, norvégiai és csehországi megtelepítése is. Egyik rendtársa joggal nevezte tehát őt rendje legbuzgóbb terjesztőjének. (*Ordinis sui dilatator maximus.*)

Természetes, hogy ezek a fényes sikerek kifelé is nagy tekintélyt szereztek János atyának. A legmagasabb egyházi körök érdeklődni kezdtek személye iránt. IV. Ince pápa is figyelmes lett rá és lyoni udvarába hívta. Mikor a nagykan udvarába küldendő követ személyének kiválasztására került a sor, mindenki természetesen találta, hogy a választás őrá esett. Mellette szólott nagy tapasztalata, világlátottsága, kitűnő emberismerete és nem utolsósorban középkori emberben ritka nyelvismerete: anyanyelvén és a latinon kívül beszélt franciául, spanyolul, németül, talán oroszul és értett valamit arabul. Ehhez járult páratlanul nyájas és megnyerő modora. Salimbene, a XIII. század legszívesetreméltóbb barátkronikása így jellemzi őt: „Ez a János festvér nagyon barátságos, jámbor, tanult és beszédre mindig kész ember volt”. Nem hiába forgolódott két évtizeden át a legkülönbözőbb nyelvű és műveltségű emberek közt, minden helyzetben fel találta magát és minden emberrel a maga nyelvén tudott beszélni. Wadding, a nagy ferences történetíró jellemzése szerint: utolérhetetlen ügyességre vitte az ügyek vitelében. (*Fuit in agendis rebus perquam idoneus.*)

Csak egy körülmény látszott a merész vállalkozás ellen szólani: János atya kora és testi állapota. 1245-ben már közelebb járt hatvanadik, mint ötvenedik évéhez; emellett korán elhízott, nehézmozgású ember volt. Mint elüljáró nagy útjait rendszerint számárháton tette meg. Egyébként azonban még jól bírta magát. Sokezer kilométeres útján egy gyorsmozgású fiatalembernek is becsületére váló szívóssággal viselte a fáradalmakat. A hónapokig tartó és sokszor az éjszakákba is mélyen benyúló lovaglások meg sem kottyantak neki. Könnyedén viselte az időjárás szélsőségeit, úgyszintén az európai gyomorral és izléssel nehezen megszokható ételeket és italokat is. Míg jóval fiatalabb utitársa, Csehországi István már az orosz határon kidőlt, ő egyetlen komolyabb megbetegedésétől eltekintve makkegészségesen járta meg a tengeri utat.

1245 április 16-án indult el Lyonból. Természetesen nem ment üres kézzel. A pápa az ajánló levelek egész légijával látta el. Az illetékes egyházi és világi hatóságokon kívül külön levelekben ajánlotta őt a pogányok, görögök, bulgárok, kunok, etiópiaiak, szkíták, georgiaiak, alanok, kazárok, zichiek, örmények, hinduk, mosszuliak és általában mindazon népek védelmébe, melyekről a pápai kancelláriában egyáltalában tudtak. A legünnepelesebb levél Ogodai utódának, az akkor még meg sem választott főkánnak szólt.

János atyát első útja Prágába vezette. Itt IV. Vencel ki-

rály, az akkor már klarissza apáca Boldog Ágnes fivére, a lehető legszívesebben fogadta őt és minden tőle telhető módon igyekezett a kezére járni. Boroszlóban új tag csatlakozott a kisny társasághoz Lengyelországi Benedek testvér személyében, aki főleg mint tolmácsra volt égető szükség. Krakóban Konrád herceg szintén nagyon szívesen fogadta és szintén bőven ellátta tanácsokkal és ajánlásokkal őket. Itt tartózkodásukban volt alkalmuk találkozni Vazul volhiniai fejedelemmel, kinek követői csak az imént tértek vissza a tatárok földjéről és így a legfrissebb hírekkel tudtak szolgálni. Vazul annyira ment előzékenységében, hogy még azt is megengedte a nyugati követeknek, hogy Vladimirban zsinatra hívják össze a vidék püspökeit és eléjük terjesszék a pápa egyesülésre szóló felhívását. A püspökök azonban az érdemleges válasz megadását akkorra ígérték, mikor Dániel fejedelem, Vazul öccse Kipcsakból megérkezik.

Az út további folytatását rendkívüli mértékben megnehezítette az utak bizonytalansága és a lakosok ellenséges magatartása. Az időjárás szokatlansága is sok bajt okozott. János atya súlyosan megbetegedett és Kievbe szinte félholtan érkezett. De a vállalt feladat életbevágó fontossága megacélozta ellenálló erejét. Már 1246 február 4-én tovább indult. Az első tatár állomást, a Dnyeper mellett fekvő Kanievet február 23-án érte el. Ettől fogva minden állomás vezetőjétől ajándékokkal kellett kikönyörögnie, hogy a következő állomásig vezetőket és lovakat bocsásanak rendelkezésére.

Igy jutott el negyvennapos lovaglás után nagyszerdán (április 4) Batu kán volgamelleki szállására, valószínűleg Szaraiába. A magyarországi hadjárat félelmetes hírű vezére hideg udvariassággal fogadta a messze földről érkezett követet. Annyit azonban megtett a kedvéért, hogy a nagy kánnak szóló pápai levelet lefordíttatta orosz, perzsa és mongol nyelvre, és megadta neki az engedélyt útja továbbfolytatására. A kis társaság április 8-án éppen húsvét napján hagyta el Batu szállását. Sietésére jellemző, hogy a Volgától az Ural hegységig nyúló hétszáz kilométer hosszú utat mindössze nyolc megállással tette meg. Pedig az atyák és kísérőik nagyon gyenge állapotban voltak. Hiszen a nagybőjtös sós vízben főtt kölesen húzták ki. János atya panaszosan említi is, hogy sokszor azt sem tudták, az életnek vagy pedig a halálnak mennek-e eléje.

Pedig az út nehezebbik része még hátra volt. Az Ural átlépése után a Kara-Kum sivatagon át a böszörmények országának, vagyis Nyugatturkeszkánnak vették útjukat. Innét a Szirdarja völgyébe tértek, majd Tien-San északi nyulványainak érintésével a Csu, utána pedig az Ili folyó völgyébe kanyarodtak. Végre Noming-Minghin-Gobi szorosán át Mongoliába értek és ott egészen a fővárosig, Karakórumig, illetve Sira Ordáig (Aranyhorda) nyomultak előre, ahol akkoriban a császári család nyári szállását tartotta. Az út május 17-től július 22-ig, vagyis hatvanhét napig tartott s többnyire úttalan sivatagokon vagy meredélyes kapaszkodókon vezetett át. János atya panaszosan említi, hogy útközben sokkal többet szenvedtek az éhségtől és szomjúságtól, a hidegtől és melegtől és a sokféle megpróbáltatástól, mint amennyinek elviselésére képesnek hitték ma-

gukat. De mindezt szívesen vállalták, csakhogy a pápa parancsa szerint eleget tegyenek Isten akaratának és hasznára legyenek a keresztény ügynek.

Karakórumba, illetve Sira Ordába éppen a legjobb időben, az új főkán megválasztására érkeztek utasaink. Mert igaz, hogy Ogotaj főkán már 1241-ben meghalt, de özvegyének és az államügyek vitelében utódjának sikerült úgy intéznie a dolgot, hogy kánválasztó gyűlés (kurilta) összehívására csak 1246 nyarán került a sor. Akkorra sikerült mindan akadályt elhárítania fiának, Kujuknak megválasztása elől. A választásra a roppant birodalom összes előkelői felsereglettek Batu kán kivételével, aki pedig annakidején éppen a főkánság elnyerésének reményében szakította félbe magyarországa hadjáratát. Mivel azonban közben meggyőződött róla, hogy a korona elnyerésére semmi reménye nincsen, duzzogva félreállott. Az új főkán beiktatása, illetve megkoronázása augusztus 24-én ment végbe világgraszoló fénnel és mélyen az éjszakába nyúló ivással.

A pápai követek fogadására a koronázást követő harmadik napon került sor. János atya, aki már korábban eljuttatta a pápa levelét az uralkodóhoz, most élőszóval is előadta küldetésének célját, természetesen tolmácsok segítségével. Mivel a főkán azt kívánta, hogy beszédét írásban is nyújtsa be, ennek megfogalmazása, valamint a pápának adandó válasz latin, perzsa és mongol szövegének megállapítása hosszabb időt vett igénybe. A tolmácsok igen nagy körültekintéssel dolgoztak és szóról-szóra halladtak a fordításban. Közben a követeknek több ízben volt alkalmuk újból a főkán elé járulni. A végleges szöveg megállapítása csak november 11-én zárult le. Közben Kujuknak az az ötlete támadt, hogy a követséget követséggel viszonzozza. János atya azonban kézzel-lábbal tiltakozott ez ellen, mert nem akarta, hogy a tatárok belepillantást nyerjenek Európa zilaít viszonyaiba, és tudomást szerezzenek a keresztény fejedelmek kiesinyes torzsalkodásairól. Szerencsére a főkán nem nagyon erőltette a dolgot. Így azután magától elaludt az ügy.

A búcsúkihallgatás november 13-án ment végbe. A főkán a következő levélben adta meg a pápának szánt választát:

„Isten erőssége és minden emberek császára, Kujuk kán a nagy pápának biztos és hiteles levelét küldi. Érett megfontolás után elküldötted hozzánk követedet azzal, hogy békét és barátságot akarsz velünk. Legalább így értettük követetdőt. Leveléd azt tartalmazza, hogy nekünk meg kell keresztelkednünk és keresztényekké kell lennünk. Ezen utóbbira azt feleljük, hogy egyáltalában nem értjük, hogyan tehetnők ezt meg.

Azután az is benne foglaltatik levelédben, hogy csodálkozol olyan tömérdek embernek, főleg keresztény magyaroknak, lengyeleknek és morváknak legyilkolásán. Erre megint azt válaszoljuk, hogy nem értjük. Nehogy azonban úgy lássék a dolog, mintha ki akarnánk térni az érdemi válaszc eő., ezt feleljük: nem engedelmeskedtek Isten törvényének és Dzsingiszkán levelének. Ezenfeül nagy tanácsot tartottak és követeinket meggyilkolták. Ezért parancsolta meg az Úr a föld színeről való eltörésüket. Ha nem Isten tette volna ezt, ugyan mit tehetett volna ember? Mi Isten segítségével Napkelettől Napnyugatig min-

den országot elpusztítottunk. Ti keresztények Istent imádjátok és egyedül magatokat tartjátok keresztényeknek, minden más népet megvettek. De honnét tudjátok, kinek kegyeskedik Isten kegyelmét adni?

Ha tehát te, pápa, csakugyan békét és barátságot akarsz velünk, akkor összes királyaiddal és hatalmasságaiddal járulj szintünk elé; akkor majd meghalod válaszungkat és akaratunkat. Egyébként add át váraidat és fizess adót. Ha nem fogadod meg tanácsunkat és nem járulsz szintünk elé, annak jelekül vesszük, hogy háborút akarsz velünk. Hogy utána mi következik, nem tudjuk. Azt egyedül Isten tudja."

Ezzel az ugyancsak nem diplomatikus hangú levéllel lezárták a nevezetes követjárás aktái. János atya és társai a főként engedélyével mingyárt a búcsúkihallgatás után hazaindultak. A közben beköszöntött ázsiai és orosz tél nem rejtettette vissza őket, de lényegesen lassította haladásuk ütemét. A Karakórumtól Szaraig vezető út megtételére félesztendőre volt szükségük. Batu kán szállását csak 1247 május 9-én érték el. Utána Kiebbe tértek és ott sikerült a szkizmatikusokkal nyélbe ütniök az unió ügyét. Kiev elhagyása után Lengyelországon, Csehországon, Németországon, Flandrián, Champagneon át folytatták útjukat, míg november havában Lyonba érkeztek. Ince pápa nagy örömmel fogadta, három hónapig udvarának tartotta, majd néhány hónapra rá bari püspökké nevezte ki bator követét.

János atya idehaza nem elégedett meg a szóbeli beszámolóval, hanem mingyárt hazaérkezése után írásban is megöröktette tapasztalatait. Munkája, az *Ystoria Mongalorum* éppúgy úttörő a középkori földrajzi irodalomban, mint útja a középkori földrajzi felfedezések történetében. Legnagyobb értéke tartalmi gazdagsága és elfogulatlansága. János atya általában jószemű ember; amit tulajdon szemével látott vagy amiről a vele érintkezésbe jutott magyar és rutén papok révén megbízható értesüléseket szerzett, azt a valóságnak megfelelően írja le. A birodalom földrajzi, néprajzi és műveltségi viszonyairól, úgyszintén Dzsingisz kán családjának szétágazásáról közölt adatai általában megbízhatók és jól használhatók.

Legnagyobb hibája túlzott hiszékenysége. Ebben a tekintetben ő is korának gyermeke volt. Amit hallott, mind színigazságnak vette és válogatás nélkül adta tovább. Komoly képpel beszél például olyan emberekről, akiknek csak egy lábuk és egy, mellükből kinőtt kezük van s akik egyetlen lábukkal olyan gyorsan ugrálnak, hogy még a vágató lovasok sem tudják utolérni őket. Ha megunják az egy lábon való járást, kezüket is igénybe veszik és kézzel-lábbal cigánykereknek tovább. Másutt meg olyan népről tesz említést, melynek csak asszonyai születnek emberformával, férfiai ellenben mind kutyaformát mutatnak. Mikor egyszer a tatárok télvíz idején támadást intéztek ellenük, a kutyaformájú férfiak a folyó partján sorakoztak fel, egymás után a jeges vízbe ugrottak, majd utána meghentergették magukat a homokban. Ezt többször is megismételték úgy, hogy utóljára kőkemény jégpáncél képződött egész testükön. Mikor azután támadásra került a sor, a tatárok nyilait mind visszapattantak, ők ellenben éles fogaikkal halálra marták ellenfeleiket.

Ilyen és hasonló csodabogarak meglehetősen számmal fordulnak elő az *Ystoria Mongalorum*-ban. De igazságtalanok volnánk, ha ezek szerint itélnék meg János atya vállalkozását. Hiszen egészen bizonyos, hogy követjárása világtörténeti tett volt. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk: az ő vállalkozásának is része volt abban, hogy a tatár veszedelem európai vonatkozásban egyre többet vesztett fenyegető jellegéből és a nyugati keresztény világ, helyesebben a Szentszék és a tatár birodalom közt napról-napra barátságosabbra hangolódott a viszony. Mert János atya nyomába más barát-diplomaták, ferenccsek és domonkosok léptek, akik a következő száz esztendő alatt egészen Indiáig, Tibetig és Khanbalikig (Peking) kiterjesztették a pápai diplomácia hatókörét. Erthető tehát, hogy halála hétszázadik évfordulóján az egész kultúrvilág kegyelettel emlékezett meg a rettenhetetlen bátorságú és élesszemű barát-diplomatáról.

RÓMAI EMLÉK

*Az éjszakáink voltak szépek, a
sok holdvilágos,
fehéren égő olasz éjszaka.
Az örök város*

*ilyenkor látszott annak, ami volt:
a néma kőbe
faragott élet; szobrok, villa, bolt,
hol kártya, lőre*

*a mindenkori söpredékre várt.
A tömzsi dombok
fölé madarak felhőraja szállt
s a szél a lombot*

*úgy simogatta, mint kezét a kéz,
ajak az ajkat
és fölrémlt a nemzedékek és
a birodalmak*

*hatalmas árnya és a légiók
is egyre jöttek
és megtöltötték vérrel a folyót,
majd semmi többet*

*nem láttam. Csend volt, mint amikor a
vak föld is alszik
s kinyújtózik a tenger a puha
fövenyes partig.*

Toldalagi Pál

DUNÁNTÜLI KARÁCSONYI JÁTÉK A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉRŐL

Népünk gazdag képzelőerővel párosult színjátszó készségét az év legtöbb „jeles nap”-ja, elsősorban karácsony, az inkarnáció fenséges titkának ünnepe ihlette tiszta örömtől áradó, vidám népi játékok alkotására.

A középkor őszintén és odaadóan vallásos lelkéből táplálkozó néphagyomány legrégebb ismert barokk-kori emlékét, az eszei „Szent Kereszt Céh” jegyzőkönyvében megtalált s a XVII. század végéről származó karácsonyi játék szövegét („Rithmi pro Epiphania Domini in processione”) egy évvel ezelőtti tette közzé Holl Béla e lap hasábjain.¹⁾

Pár hónappal a közlés után, 1953 márciusában Sárospatakon, a Tiszáninnen Ref. Egyházkerület nagykönyvtárának kéziratrában találta meg e sorok írója második legrégebb karácsonyi játékkunk szövegét. Az 1664. sz. kézirat (*Herschmann István* cisztercita áldozópap énekszöveggönyve) 55-69. lapjain rejtőzködött ez a XVIII. század közepéről való, hihetőleg dunántúli eredetű karácsonyi játék a következő címmel:

„Három Szent Királyok utazása, az az Némely rendes Magyar versek, mellyekben Le irattatik az három sz. Királyoknak Csillag vezérlése által Bethlehembe az ujonnan Született Királynak Jesusnak köszöntésére és imáadására való utazások, mellyet Leg elsőben Székes fejér vári Magyar népnek kívánságára, az után Nagy Győr Városának nagyobb Vigasságára illendő pompával szolgálai kötelességekből repraesentálták némely érdemes ifjak Deákok Ao 1767 és 1768 dik esztendőben.”

A kézirat következő (56) lapja közli a szereplők nevét és iskolai osztályát is:

Három sz. Királyok utazását repraesentáló ifjaknak Nevek:

<i>Angyal:</i>	<i>Josephus Broskovits</i>	<i>primi</i>
<i>Boldisár:</i>	<i>Mikeczka</i>	<i>Theol.</i>
<i>Gaspar:</i>	<i>Czilling</i>	<i>Theol.</i>
<i>Herodes:</i>	<i>Herschman Steph.</i>	<i>Logicus</i>
<i>Menyhárd:</i>	<i>Wlaszaty Andr.</i>	<i>Logicus</i>
<i>Katona:</i>	<i>Huszár Iván</i>	<i>phys.</i>
<i>Pásztor Choridon:</i>	<i>Hegyesi Jos.</i>	<i>Theol.</i>
<i>Pásztor Tubalka:</i>	<i>Füleki Joan.</i>	<i>Logicus</i>
<i>Bujtár Menáclás²⁾:</i>	<i>Wusits Joan.</i>	<i>Physic.</i>

NB. Pastores erant simul etiam musici.

A személyek felsorolása után közzét e latinnyelvű megjegyzésből tudjuk meg, hogy a pásztorok látták el a játék zenekíséretét is.

A kézirat ajándékozás révén került a Dunántúlról Sárospatakra.

¹⁾ Egy régi magyar betlehemes játék. Vigilia 1952 december.

²⁾ Choridon, Menáclás (Corydon, Menalcas) a klasszikus ókor pásztorénekeiben (Vergilius) szereplő nevek.

Ez a zavartalan ünnepi derűt sugárzó játékszöveg karácsonyi játékaink fejlődéstörténetének második láncszeme. A játékcselekmény ebben a fázisban már kezd elválni a liturgiai misztériumok ünnepélyesen komoly világától, és a népi eredetű játékos jelenetek vidám jellegét ölti mindjobban magára. Nemcsak a pásztorok, Heródes és a katona, de az angyal s a három királyok mondókája is hamisítatlan népi humorral átítatott stílusban készült. A szöveg filológiai vizsgálatának eredménye szerint a székesfehérvári és győri előadás ideje (1767 és 1768) előtt kb. 20-30 évvel keletkezett. Majdnem egy emberöltővel „fiatalabb” tehát az ecsegi játéknál.

A cselekmény a katona engedélykérésével és előkészítő mozdulataival indul. Nyomában lép a színre az angyal, hogy elmondja beköszöntőjét. Ezután jönnek be Heródes és a királyok. Kölesönös üdvözlés után Heródes kétszínű viselkedése indítja el a bonyolalmat. Szörnyű haraggal támad katonáira a királyok távozása után. A megfélemlített katonák hűségükről biztosítják a zsarnokot és elindulnak a vérontás végrehajtására. Most újabb igazi áhitatot keltő kép következik: a három királyok a házban lévő oltárhoz vagy szentképhez fordulnak, és egyenként hódolnak a kisedek Jézus előtt. A hódolat után megjelenik előttük az angyal, hogy a helyes útra irányítsa őket.

Ezután kezdődik a „pásztorjáték.” Ez a rész hangulati elemeiben és stílusában ma is élő népi karácsonyi játékainkra emlékeztet. Az angyal a betlehemi pusztán pihenő pásztoroknak is megjelenik, s a „Glória” szavaival jelenti Krisztus születését. Az öreg Choridon ébred föl elsőnek, felkelti Tubalka nevű társát, aki nagynehezen megérti, hogy Betlehembe kell menniök a kis Jézus imádására. Jóízű, tréfás jelenetek tarkítják ezt a részt. Hamarosan Menáclás bojtárt is felébresztik, s „öszve borulván” énekszóval elindulnak a betlehemi istálló felé. A játék az angyal szavaival (ajándékkérés, ünnepi jókívánságok) ér véget.

Két énekre van utalás ebben a kéziratban is. Az első az angyal („Kellyetek föl, pásztorok“), a másik a pásztorok éneke („Mennyből az angyal“). Ez utóbbi legismertebb karácsonyi énekünk. Ez a játék őrizte meg legősbibb, eddig ismert szövegét. Nyolc versszaka van. Főfedezéseig legrégibbnek egy félszázaddal későbbi szövegét (Szentmihályi Mihály énekeskönyve 1798-bó!) tartottuk.

Az angyal énekének szövegével azonban nem tudunk mit kezdeni. Előtte ez az utasítás található az angyal számára: „... az fekvő pásztorokhoz fordulván és azokat az ujonnan született Jézus köszöntésére söréngetvén imigyen szoll mondván:” Ez az utasítás nem kifejezetten énekre vonatkozik. A Choridon első pásztor számára adott következő utasítás azonban mégis énekésre utal: „Az Angyal éneklésére mély álmából föl sörkenvén...” Hogy azután miféle dallamra énekelhették ezt a szöveget, nem tudjuk elképzelni. Az első sor hétszótagos, a második már tizenegyes, a harmadik megint hétszótagos, a negyedik már hatos, az ötödik szintén. A szöveget háromszótagos fésor zárja. Ilyen vagy ehhez hasonló versmértékű karácsonyi dal-

3) Eredeti helyesírással közzéttem a Magyar Népzene Tára II. kötetében (1124. 1.)

amunk nincsen.⁴⁾ Vajjon hibás lejegyzéssel állunk szemben, vagy mégsem énekelte az angyal a szöveget? Erre a kérdésre egyelőre nem tudunk feleletet adni. Sokkal énekelhetőbb szöveg az előtte lévő „Dit-sösszeg menyekben az nagy Úr Istennek, békesség az földön az jó embereknek“. Végeredményben az sem lehetetlen, hogy ezt énekelte az angyal, s az utána következő sorokat („Kellyetek föl, pásztorok“) csak recitálta.

A karácsonyi játék teljes szövegét az alábbiakban — nagyobbára Kerecsényi Dezsőnek A Magyar Próza Könyve I. kötet bevezetésében közölt elvei szerint átírva — közöljük. Akiket a szöveg pontos filológiai képe érdekel, a fentiekben közölt adatok alapján most már könnyen hozzájuthatnak a sárospataki könyvtár kéziratтарыában.

A KATONA legelsőben magányossan béménvén és audenziát kérvén székeket készít a királyoknak.

Azután az ANGYAL is magányossan béménvén imígyen verseit kezdi:

Sába, Arábia, Persia királyok,
Kiknek adattattam én mostan postájok,
Majd hozzátok jönnek, íme, meglátjátok,
Született Messiást vélek imádgjátok.

Azért házatokat kitisztogassátok,
Szakács, kulcsár, kukta, jól forgolódgyatok,
Az elfáradtagnak híven szolgálotok,
Úgy lészen a kised Jézus jutalmatok.

Azután az KATONA ajtót nyit, és minyájon renddel bémennek a KIRÁLYOK.
A PÁSZTOROK kinnmaradnak, és minekutánna a HERÓDES rendelt székre a két KATONA között leül, az GÁSPÁR így szól HERÓDEShez):

Szerencsés napokat ini Te Fölségednek
Kívánunk Istentől a Te személyednek,
Ki vagy nagy királya zsidó nemzetségnek,
Hallyad meg kérését mi jövevényeknek.

Új király született mostan miértettünk, (sic!)
Kinek csillagátul idevezettettünk,
Azért fáradsággal tehozzád bétértünk,
Hogy hol születettett, mutatnád meg nekünk.

Mert mi buzgó szívvel kívánjuk azt látni,
Mint mennyei Királyt böcsülni s imádni,
Arannyal, tömjénnyel, Myrhával tisztelni,
Es úgy ismét viszont hazánkba megtérni.

(Ezeket hallván HERÓDES tetteti magát, mintha jó szívvel látná az kised Jézusról érdekeskedő királyokat mondván):

1.

Kedves jó királyim, szép köszöntéseket
Töletek jó szívvel veszem mindezeket,
Szolgálni is kívánok hallván kérésteket,
Tessék nyugosztalni fáradt testeteket.

⁴⁾ Megfelelő szótagszám-átalakítás után énekelhető a Magyar Népzene Tára II. kötetének 353-I., 355-I., 368-V., 369-IV., 385-I., 477. 478. 676. és 686. sz. dallamaira.

2.

Énnékem még eddig semmi ollyas hírül
Nem adatott ugyan az új király felől,
Hogy született volna mostan véletlenül,
Ki engem kidúlna királyi székemből.

3.

De mindazonáltal kérlek, jó királyok,
Oly jóakaratot hozzám mutassatok,
Keressétek ti föl, s ha föltaláljátok,
Legottan énnékem híremmé adgyátok.

4.

Hogy én is elmenvén veletek meglássam,
Leborulván őtet szívből imádhassam,
Kínesez tárházombul ajándékozhasam,
Hív szolgálatomat néki mutathassam.

MENYHÁRD

Igenis elmegyünk, és majd fölkeressük,
Föltalálván néked mindjárt hírül tesszük,
Mostan bocsánatot fölségedtől kérünk,
Szép jóakaratodat minyájon köszönjük.

HERÓDES

Békességgel, jószerencsével járjatok, jó királyok!

(Az három királyok elbúcsúzása után szörnyű haraggal fölgyulladván az újonnan született királyt elveszteni magában elrendeli, mely dolognak végbevitelére katonák hivatván ilyenképpen szól):

1.

En vagyok kegyetlen Heródes királytok,
Mégis hogy új király született, mondgyátok,
Talán alattomban fölkoronáztátok,
De fölkerestetem valóban, tudgyátok.

2.

Föllobbant az vérem immár tagjaimban,
Reszkednek inaim szörnyű haragomban,
Vérontást kívánok bosszúállásomban,
De megvívom véle, hidgye meg valóban.

3.

Hogyha nem tudhatom születése helyét,
Mind összejáratom Bőthlehemnek földét,
Ahogy találhatom kisdetek seregét,
Mind koncra vágotom ártatlanok testét.

4.

Azért sietséggel, szolgálí (sic!) gyorsasággal
Betlem tartományát irgalmatlansággal,
Fussátok helyeit nagy boszorkodással,
Fössétek a földet szörnyű vérontással.

5.

Aholy kisdedeket midőn találjátok,
Sírását annyoknak meg ne hallgassátok,
Bölcsőjőkből őket mind kirángossátok,
És ott koncrul-konera földarabollyátok!

KATONÁK

Ezeket hallván Heródestül hű szolgálattyaokat mindenekben ajánlak (mondván):

Tudgyad azt, jó király, hogy hívségünkben áll
vérünk kiontásáig
Melletted fölkelni és bosszúdod állani
életünknek fottáig,
Más királyt heletted, bizonynal elhídigyed,
nem kívánunk éltedig,
Nagyobb elhítelre, akar bagolyhitre
majd előtted esküszünk.

GÁSPÁR

(Minekutána az katonák elvégzik beszédgyeket, az három királyok az házban lévő ol-
tárhoz vagy képhez fordítottak magokat, és GÁSPÁR minyájok helyett így kezdi kö-
szöntését):

Üdvözlég, oh régtül kívánt fölkelte napunk,
Üdvözlég újonnan született királyunk,
Ime, teéretted hazánkbul fárodtunk,
Azért most minyájon elejbéd borulunk.

En, Gáspár, mind hatalmasnak
Aranyot adok Uramnak,
Ajándékul királyomnak
Engedgy meg, kérlek, szolgálának.

MENYHÁRD

En, Menyhárd, tömjénnyel áldom.
Kis Jézust Uramnak mondom,
Noha szegénységét látom,
Mégis Istenségét vallom.

BOLDISÁR

En, Boldisár, Myrhát hoztam,
Melyben hittem és vallottam,
Hogy Isten emberré lett, tudtam,
És kenettel bizonyítottam.

GASPÁR

Alázotossággal, oh kised Jézusunk,
Már elkövetkezünk, mert hosszas az útunk.
Kérünk buzgó szívvel, emlékezzél rólunk,
Légyen ez világbul boldog kimúlásunk.

ANGYAL

(Midőn az három királyok elbúcsúznak és a kised Jézushoz hazájokba: megternakarnak, így szólítja az ANGYAL őket mondván):

Sába, Arábia, Persia királyok,
Egy kevéssé, kérlek, megállapodgyatok,
Hogy szerencsés légyen visszautazásunk,
Általam az Isten mit kívány, hallátok:

Gonosz Heródeshez vissza ne térjeteK,
Hanem hazátokban más úton mennyetek,
Mert ölni kívánnya, ki lett üdvösségetek.
Azért erre gyorsan énvélem jöjjetek!

(Ezekután az fekvő pásztorokhoz fordulván és azokat az újonnan született Jézus köszöntésére söréngelvén imígyen szól mondván):

*Gloria in Excelsis Deo et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.*

*Dicsősség mennyekben az nagy Úristennek,
Békesség az földön az jó embereknek.*

*Kellyetek föl, pásztorok,
Ime, az Istentől jöttem hozzátok.
Bethlehembben mennyetek.
Ott született néktek
Örök üdvösségetek, — mennyetek.*

CHORIDON

első pásztor

(Az ANGYAL éneklésére mély álmából fölsörkenvén így beszélget magával csudálkozva mondván):

Oh, oh, oh, én Istenem, én Istenem,
Ih, ih, ih, ih, ih, ihon bizony megértem,
Jé, Jé, Jézusomat, kiról még gyermek létemben szölettek
az én régi öreg atyáim, hogy Bethelem-
be (sic!) fog születni, ki leszen az én üdvösségem.
de lám, iholy bizony megértem.

(Nb. Ezeket fekvé mondván fölkelni igyekezik, és így szól):

De hallátok-é, majd mit mondok:
Csakhogy bizony már öreg a legény

Miulta ez az én megöszült szakállom ilyen nagyon megnyőlt, és miuta az én gircses-görcsös görbe tompa elmém az hátomba szállott, és miulta az szegény vén Lia anyám e' világra szült volt, ugyancsak sok vígságos gajdolást, dudálást hallottam ám má, de soha ily gyönyörűséges álmat nem láttam, mert talán Angyal szót is hallottam.

CHORIDON

(Itten fölkelű az második pásztort, az hátát jól megkonditván bottyával):

Haj, haj, kel föl tehát, hajnalhasító, csillagszalajtó
Tubalka barátom, mert amint értem az Angyal szavából,
Bethlehembe köll mennünk parancsolattyából.

TUBALKA

Hiszen mind jól vannak a nyájok!

CHORIDON

Nem azt mondom, ostoba, ércsed jól szavamat:
Bethlehembe mennyünk!

TUBALKA

Szined előtt mondom, hogy még az estve megolvastam
őket.

CHORIDON

E bizony mindeddig is nem hally, de majd a fülébe rik-
kantok néki: Kel föl, ércsd meg szavamat: Bethlehembe
mennyünk, siessünk, mennyünk!

TUBALKA

Nem meg (sic!) oda a' farkas, mert megőrzi őket a' tal-
pas Kormos!

CHORIDON

Kel föl, mikor mondom, mert ollyant sujtok a hátadon,
hogy még a tegnapi evett pempő is keserűvé válik ben-
ned!

TUBALKA

Hej, hej, szegény öregapó, haj, most értem álmas beszé-
dedet; azt gondoltam, hogy a régi öreg natragula szállot-
ta meg az vén agyadat. Ha úgy van, hogy Isten minket
szegényeket kegyelmébe vészen szegény bűnösöket, meny-
nyünk el tehát mind Isten fiához, vigyünk egy bárán-
kát az kis Jézuskának, hiszen talán ő is megajándékoz
minket. Csakhogy ki lesz igaz addig a' mi nyájunkhoz?

CHORIDON

Hadgyuk itt a Gyurkót, akinél vagyon a negyveneszten-
dős göcsörtös furkó, megőrzi nyájunkat az Azinus Lurkó.
jó nemzetségből való, mint az apja Kurkó, de bezzeg nagy
cigány vala, mint az bátya Luló.

TUBALKA

Kell föl tehát, Gyurkó, serkenny föl álmadból, mert mi.
amint érténk az Angyal szavából, Bethlehembe megyünk
parancsolattyából, azért tehát jól megőrizd a' nyájunkot!

BUJTÁR MENACLAS

Jól vagyon, jó édes gazdáim, ha jó árosim jönnek, ugyan
jól eladok benne. Bezzeg lesz énnékem új ködmenyem,
új szűrőm, pípes bocskorom, zsíros bundám, ugyanasak
szép széllel bellett köntösöm. De ha elmentek tehát: kö-
szöntsétek énáltalam a Kisdéd Királyt, aki énnékem az
Atyámnál gratiát talált, mikor ebből a gyarló testből
a lélek penderedik, adgyon boldog halált.

(Ennek utána az három pásztorok az éleklésre (sic!) öszveborulván musikaszóval mi-
gven kezdik verseit mondván):

*Mennyből az Angyal lejött hozzátok,
Pásztorok,
Hogy Bethlehembe sietve mennén
Lássátok*

*Aki született az Isten fia
Jászolban,
Az lészen néktek Üdvözétőtök
Valóban.*

*Mellyette vagyon az édesannya
Mária,
Barmok közt fekszik, jászolba nyukszik
Szent fia.*

*Azt mondgya Pásztor, az, ki legelső
Sietve,
Mennyünk minyájon, jó napot mondgyunk
Nékie.*

*Elindulának és bėjutának
Botokkal,
Szép ajándékot vévén kezekben
Magokkal.*

*Egyik egy báránt, vévén a másik
Egy juhót,
Harmadik tejet, negyedik adott
Egy sajtot.*

*Az Isten fiát, a kisdéd Jézuskát
Imádgják,
Az nagy Űristent ő szent voltáért
Igy áldgják.*

*Elindulának ők hazájokban
Nagy báron,
Egy a nagy titkot mindenütt mondgják
Nagy vígan.*

ANGYAL

(Ezek után elbúcsúzáván imlgyen kezdi verseit mondván):

Kedves jó Uraim, Isten már hozzátok,
Mert útunk van tovább, magatok tudgátok,
Köleségteket tőlünk ti ne sajnállyátok,
Kipusztult erszényünk ihol jól láttjátok.

Kiért az Űristen ez új esztendőben
Tartson meg bennetek hitben, reménségben.
Csendes békességben, égő szeretetben,
Halál után vigyen örök dicsősségben. Amen!

Az ecsegihez hasonlóan ez a karácsonyi játék is ú. n. vegyes típus, azaz vegyesen tartalmaz vízkereszti cselekményt (három királyok) és karácsonyi elemeket (pásztorok). Tipológiai helye tehát a C III. csoport. (Magyar Népzene Tára II. 1118. L) A két játékelem később válik szét.⁵⁾ Napjainkban mindössze egy karácsonyi játékról tudunk, amely vegyesen tartalmaz karácsonyi és vízkereszti részleteket. (Hajdúdorog. Hajdu m.)⁶⁾

Az ecsegivel együtt most már két olyan karácsonyi játékunk van, amely a liturgiai elemektől történt eltávolodás után, de még a két cselekményrészre különülés előtt keletkezett.

Amint a fentiekből kitűnik, ez a második legrégebb ismert magyar karácsonyi játék újabb és most már szélesebb bepillantást enged alkalomhoz kötött népszokásaink fejlődésének titkaiba. Ezenfelül talán némi gyakorlati jelentősége is lesz, hiszen fölmutatása révén ismét olyan ősi szöveghez jutottunk hozzá, amelyről az év legszebb ünnepét, a „Jeges napok“ legjelesebbjét még bensőségeesebbé, hangulatosabbá és a karácsonyi lélek ünnepi derűjébe olvadóbbá tehetjük.

Mathia Károly

5) L. „Népi eredetű karácsonyi játékaink“ c. tanulmányomat a Vigilia 1963. februári számában.

6) Magyar Népzene Tára II. kötet 388. sz. (Kalocsán lejegyezve).

OTHELLO MESÉL

Irtta Ijjas Antal

3.

(Folytatás)

Velence nyelvén szólt, csak érdekesebb kiejtéssel, keményen löködő torokhangokkal s nyersebb, érdekesebb szavakkal: kereszténységének anyanyelve a katonák között, kikötőkben, hajókon, az Arzenálban, gyakorlótereken s táborban és kaszárnyákban került ajkaira. Ugyanakkor azonban maradt benne valami az arab írás szépségéből és bonyolultságából.

...Serenissime, Madonna Desdemona, Szenátorok, s ti jóbarátaim, elmondom hát, csak nem tudom pontosan, hol kezdjem, mert gyermekkorom minden eseményétől kellene indulnom: ám hogyha onnét tenném, beszélhetnék holnap ilyenkorig s még mindig nem volnék célnál; de talán beletalálok így is, ha a korábbiakból csak éppen azt mondom el, amit ehhez a történetemhez szükséges érteni, Végre is tudjátok, hogy amikor megszülettem, nem érte fejemet a megváltás és az örök élet vize s Mohammed hamis hitében vesztett volna el, ha nem a karjaimban hal meg a keresztény lány, akit szerettem, s tulajdonképpen ez legyen, amiről a mese szóljon!

Elmondom azt is, hogy amikor Velence címerével először találkoztam, nem voltam akkora sem, mint ma a töröm s nem volt más öltözetem, mint a kis kölyökfiúk viselte ágyékkötő! És ráültem a szárnyas oroszlán bronzba öntött formáira és elnézegettem az ismeretlen betűket. Amin ültem, velencei gályáról zsákmányolt rettentő nagy ágyú volt, Tunisz kikötője fölött állt a Felső Bazár sor szélén s mi, a bazár csavargói szoktunk-volt rajta játszani. De közületek valaki, Serenissime, vagy Don Ambrogio, talán emlékszik, hogy Velencének volt valaha egy olyan ágyúja, amelyen ki volt öntve egy sarkánnyal viaskodó keresztény lovag képe is a szárnyas oroszlán mellé! A tuniszi nép azonban csak a ZemZem ágyúnak hívta.

— A Szent György flotta vezérágyúja volt! — kiáltott föl a Doge. — Emlékszel-e Don Ambrogio, a parancsomra öntötted. De hisz már évtizedek elmúltak, hogy az egész flottával együtt ejteték fogságba a tunisziak!

— Serenissime, az én éveim több mint kétszer férnének be a tiedbe! — jegyezte meg a berber.

— Emlékszem — mondta mogorván az Arzenált vezető keselyűsarű vén pap — a legnagyobb ágyú volt, amit valaha is öntöttek... — s felemelt az ércet maró savaktól egészen fekete újjai közül hármat, majd még egyet: — háromszor... nem! négyszer törte szét az agyagkolosszust az izzó érc, míg sikerült kiöntenünk!

— No, és hajnalig tart a meseszó, ha ennyiszor megszakitjuk — vélte bosszúsán a Doge. — Folytasd Othello, mostmár háborítatlanul. De azért nem hittem volna, hogy egyszer a mi legnagyobb ütegünkön üldögtélt csupaszon, pusztán egy ágyékkötőben!

— Pedig ott! És nem azért, mintha koldús lettem volna, noha a csavargógyerekekkel játszottam az ágyú körül. Messzi délről kerültem oda, egészen a leghelsőbb sivatagból, ahol apám kaíd volt. Tamarassat fölött, — tudjátok meg, hogy a magunk módján fe-

jedelmi családból származom. Ottani csecsemőkorom azonban akkor már csak halványan remlét előtem s leginkább dajkának, Mirjannak elbeszéléseiből ismertem. S az volt a különös, hogy ez a Mirjám, noha már maga is egészen berber vonásokat viselt, keresztény nő volt, akit meg gyermekianyka korában raboltak el Korkizából, annak nyelvét beszélte is még s engem is tanítgatott szavaira s tudott valamit meg a keresztény hitből is. Egyik testőrzőnk felesége lett, s amikor én születtem, született neki is ugyan-
 csak fiacskaja, Tuniszba való anyam viszont meghalt s így Mirjám nekem kellett hogy adja tejének felét, amit én becsületesen el is vettem, s úgy szerettem őt, mint anyámat s ő ugyan-
 úgy szeretett, mint saját gyermekét, sőt meg nála is jobban. Mert amikor apám öccse, Khalib, a kutya, övéivel együtt titokban összeesküdött majd föllázadt apám ellen és váratlanul levágta őt meg mindenkit az enyéim közül, Mirjám a saját fiacskáját adta át neki helyettem, hogy megmentsen. Majd amikor úgy fordult, ő maga is elmenekült velem meg apám törével onnét a sivatagon át — s meg kell tudnotok, hogy ekkor kezdődnek emlékeim. Emlékszem még az éjszakára: fölébredtem, szorosan kendőbe kötve a földön s mintha csak attól a pillanattól kezdődnék életem, éreztem az éjszakai sivatag jéghidegét s láttam fönn a csillagtalán eget fekete-
 tén a holdfénytől s attól a széles kristálygyűrűtől, amelyet ezen az éjszakán öltött övül a Hold. Kiáltani akartam, de a megszokott melegű árnyék fölém hajtotta hajának és fejkendőjének illatát: — Csönd, csönd, kicsikém! — és puha ajkai ismerős esőkokkal nyugtatták arcomat és kemény kis újjai újra és újra lezárták ajkamat keresztjének vonásával, — így övött először a Keresztnek akkor különben számomra már ismerős jele! A sivatag szélén tevesor vonult el puha dobbanásokkal, később megtudtam, hogy a minket menekülőket kereső üldözőink, mi azonban megmenekedtünk, mert még az éjszaka továbbhatolva, hajnalra a napot mint véres pajzsot láttam fölkelni a Chufra-oázis pálmái és mecsetje fölött. Itt dajkám azonnal Mahadhoz vitt, a Remetéhez, aki így szólt: — A fegyver Khalibé; ám Allahé a serdületlen gyermekek fölött az irgalom! Tuniszba kell mennetek s ott biztonságban lesztek. Ismerem a gyermek nagybátyját! — S ő maga vitt oda bennünket oly hosszú utazással, hogy azt hittem már, sohasem érkezik meg a karaván. Ti el sem tudátok képzelni, milyen messze van Tamanrasset Tunisztól: hatszor olyan messze, mint ide Nápoly s hozzá a sivatag végtelen tengerén át. Mikor biztonságba tett és elváltunk, engem a gyermeket megesketett, mondván:

— Allah irgalmának köszönöd életedet, esküdj meg, hogy Allahra és az örök irgalomra tett esküdet sohasem fogod megtörni!

En pedig megesküdtem s ime, mint gyermek éltem anyám egyik rokonának, egy öreg és nem is valami tehetős és egyedül maradt rokonának házában. Mirjám is velünk maradhatott. — Egykor meg fogod ölni Khalibot, a kutyát! — mondotta nagybátyám és mestert fogadott, aki vívni tanított, hogy egykor ölni tudjak karddal, s másik mestert, aki a betűkre és a Koránra oktatott. A Próféta könyve azonban összekeveredett bennem mindazzal, amire ugyanakkor Mirjám is tanított Isza ben Marjámról, — így hívtam akkor Krisztus Urunkat, azzal a névvel, amellyel népem illeti! Ám néhány év múlva már mintha csak dzsinneket költöz-

tetett volna lábaimba az ifjúság. Így kerültem ki korán a sivatagba s amire nagybátyám megtanítottott első oktatással: hamar tett kenyerem a kard. Halljátok, el sem hiszitek utjaimat; el kelletne mondanom, mint jártam be Afrikát. Ah, hányszor aludtam kék és hideg csillagfátyol alatt ösztövért útszéli füzeknél, pusztá földön, fejemmel csupasz jatagánomon s köröttem gazdáim bőr-izsákjaiban olyan drágaságok, amelyekből meg lehetett volna venni a föld felét s mellettem hörögnek, poros tagjaikat a földhöz vakarják az álmukban sóhajtozó tevék és nyakukban tompán csörögnek kolompjaik — India, Bokhara, Sirász, a tömjén és arany Arábia s az elefántcsont Afrikapartok csengői, mígnem a zöld virradatban elhalványodtak a csillagok... De mindez: sok más történet lenne s mind messze-messze vezetnének, más és más tájak felé!

Szó, ami szó, egyszer visszatérve Tuniszba már-már azon gondolkodott a nagybátyám, hogy az emir szolgálatába ad, amikor megdördült a ZemZem ágyú, diadallövésekre, mert egyszerre három velencei gályát is vontattak be a kikötőbe a mi hajóink. Rögtön rohantunk a kikötőbe s akkor ime újra láttam Velence oroszlánját, vörösen a vitorlákon s ott vonultak el előttünk a foglyok s köztük Aglabnak, a rabszolgakereskedőnek csapatában egy féligmeddig még gyermeklányka. Ime az élet: csak annyi történt, hogy megpillantok én, karavánok olesó zsoldosa, körülmetélt moszlim, de szívemben félig keresztény, egy festetlenkőrmű, aranybarna kezecskét, amint kinyúl fátyola alól és megigazítja redőt s akkor a tömegben, az égető porban, csapatjuk mellett ügetek kíváncsian, s akkor egyszerre a mecsetek piacán, a nagy mosdómédence tavának zöldpenészsű vize mellett ő nem bírja a hőséget s széttárja arcfátyolát és én meglátom végre arcát is, — ah az angyalsergek arca volt, valóban gyermeklányka még féligmeddig, de oly szép, hogy azonnal magához vonta az én már rég nem gyermek szívemnek minden gondolatát és felnőtté tett egyetlen napon, ott a mecsetek medencéjénél. De hisz köztetek is lehet nem egy, aki látta még és emlékszik arcára: a kicsiny Sagredo Chiara volt...

4.

Igen, majdnem mindenki emlékezett az eseményre a hallgatók közül. — Kréta felé indult, ahol atyja kormányzó volt! — kiáltott föl Brabantio. — Szép volt — szólt valaki más. — A legszebb! — szólott fojtott hangon a mór, a legszebb egész Velencében és az egész világon, egyetlen más valakit kivéve! — és udvariasságból nem Desdemonára, hanem Brabantio szenátorra nézett.

— ... Am folytatom! A parancsomra Mirjám még azon az estén beszökött Aglab udvarára, mert ismert ott egy öreg keresztény rabszolgánót s megtudta tőle, hogy ura így szólt: — Nem adom el a rabjaimat itt, hanem lemegyek velük tamenraseten is túl dél felé, ha kell egészen a niggermenti Gáóig, mert arra már régen volt vásár és jó áruk lesz! — Másnap tehát elmentem hozzá és leborulva előtte így szóltam: — Rabszolgakaravánok fejedelme, ha kardot jól forgató s a sivatagban máris

forogott fiatal fegyveresre van szükségem a többi közé, ime legyek egy közülük! Tamanrasset volt a hazám! — Szólott ő: — Nem szeretem ezt a dolgot. Arcod vonásai Abdallah ibn Janinra emlékeztetnek, akit ismertem és szerettem s helyette ott most öccse uralkodik, Khalib, a kutya! — Nagybátyám ő — vallottam neki — de neked, uram, semmi bajod sem lesz miattam. Békét akarok neki vinni s szolgálatába állni. Hisz amint monddod, úgys fölismerne arcomról! — „Aki békét visz, béke kíséri őt és társait!” — mondta Aglab a prófétával és felfogadott. Nagybátyám viszont nekemadta apám törét és megesketett rá, hogy bosszút állok. Én pedig gondoskodtam arról is, hogy a karavánhoz állhasson Mirjám, mégpedig Chiara szolgálatára.

Elkezdődött ime tehát az út, kivonultunk a városból a Chufrai kapun, hogy több mint százhusz napon át csengjen és füstölögjön lábunk alatt a sivatag. Miben bízam? Mirjámon át többször megkísérlettem az út alatt Chiarával érintkezést találni és megbeszélni vele, hogyan menthetném meg. De Aglab jobban vigyázott rá, semhogy egyetlen szót is tudtam volna vele váltani. S most újra és újra azt kívántam, amitől gyermekkoromban annyira rettegtem: bárcsak tartana örökké az út s végtelen vörös és fehér izzáson át. Nem sokáig kellett reszketnem, hogy Chiarát hamarosan eladják valahol. Az öreg nagy árat kért érte, s végül erősítette, hogy magának Khalibnak fogják eladni. Minél közelebb értünk, annál inkább emlékeztem gyermeki éveimre, azok fölbukkantak valahonnét, ahol eddig időztek s minden eszembe jutott, amit eddig nem tudtam, — a jeges éjszakákban ugyanolyan kristályövet öltött a Hold s ugyanúgy, ahogyan egyszer fölkelni láttam a napot Chufra fölött, ugyanúgy lemenni láttam most Tamanrasset fölött: csüngeni vörös kódében, mint valami véres pajzsot. Megerkeztünk gyermekkorom és őseim hazájába, amely látva a közelgő nagy karavánt, a téren rakott tüzekkel és üdvözlő lovasokkal fogadott s Aglabnak már akkor ki kellett raknia vásárja kincseit, s ezeket megtekinteni jött ki a nagybátyám.

Ő ekkorra már egészen megöszült szakállú, tekintélyes termetű férfiú volt. Végighaladt a rabszolgák között a tűzfényben s a pillantása megállapodott Chiaránál. S ekkor megesküdt, hogy a gyönyörűségnek, a velencei lányoknak: a fia, Izmael feleségévé kell lennie — az ekkor ugyan karavánúton volt éppen másfelé, de megjön s akkor legyen az övé a smaragd szemű tündér és származzanak kettőjüktől Tamanrasset kaidjai!

Hosszú és nagy alkudozás kezdődött meg ezután kettőjük között s én egészen közel merészkedve hallgattam. Merően figyeltem őt, amint arca vörösén izzó fémmé vált a tűz derengésében, balvalla fölött pedig, mint valami turbánját díszítő óriás opál ékszer, ott függött a fekete égen a hold. S hogy bátorságomban egészen az őket övező körön belül álltam és pillanatra rámesett a fény: azonnal fölismert. Kardot vont és mögötte övéi, nekem pedig eszem kardját kellett kivonnom, hogy megmenekedjem. Elébe dobtam törömet, atyám törét és az eskü törét és letérdeltem: — Uram eljöttem hogy megölj, ha nem akarod, hogy szolgálodba lépjek! — „Valóban ezt mondta, amikor karavánomba kéredzkedett!” — erősítette meg többek tanúságtételével is Aglab. Khalib

pedig, a kutya: — Hallottam valakit Chufra remetéjétől! Megesküszöl-e ismét Allahra és az irgalomra, hogy nincsenek gonosz szándékaid felém? — En ezt megtettem, mert valóban csak az volt a szándékom, hogy Chiara közelében maradjak. S még akkor este ott ültem duárjában vele, és háza népével együtt Chiara közelében, mert tudjátok meg, hogy nálunk az asszonyok nem visel fátyolt és nincs külön zárva, mint az Iszlám más népeinél. En pedig megjegyeztem és szívémbé zártam azt a napot, amelyen először láttam meg valójában arcát. Meglátva nyakán ezüst lánccon csüngő keresztjét is, amelyet senki nem vett el tőle, mint hogy Aglab is tiszteletben tartotta Jézust, Mária fiát: keresztbe tettem mellemen karomat a Kereszt s a Rajta Fügő előtt, ebből megértette, hogy én vagyok az, akiről szolgálója, Mirjam, beszélt neki. S akkor óvatosan és figyelmesen megnézett. Szemei megüzenték, hogy bízik bennem. Ugyanekkor este még azt is megtudtam, hogy még hetek, sőt hosszú hónapok telnek el, míg megjön Izmael ibn Khalib, az unokabátyám.

Hogyan tudnám elmondani e hónapok hosszú, rettegő édességét? Mert Mirjamon azt mostmár nemcsak üzentem, hanem találkozhattam is vele s megígértem neki, hogy megmentem, keresztény leszek s elviszem ha nem Velencének területéig, legalábbis valami keresztény földre.

Nem tudtam, mit ígértem. Keresztény föld messzebb volt onnét a sivatag poklától, mint tün innét a paradicsom! De én mindent meg kívántam tenni érte, Isten és életem angyaláért. Am közben titokban felkerestek Khalib ellenségei és kinyilvánították: Khalib, a kutya mint valóságos eb uralkodik Tamanrasset fölött, a nép emlékszik apámra és engem akar! Ezt elmondottam neki s megkérdeztem, mit tegyek, legjobb lett volna szövetkezni Khalib ellenségeivel. Azokkal az itáliai szavakkal beszélünk, amelyekre Mirjam tanított-volt még gyermekkoromban. Szóltott ő ezen a nyelven: — Noha a hamis próféta hirdette Istenre is, de mégis az egy igaz Istenre és irgalmára esküdtél. Nem szabad megtörnöd esküdet. Tilos, hogy megöld vagy megölésében részt végy. Nekem ugyan jobb volna, mert könnyebben menekednék meg, ha te volnál Tamanrasset ura, ám ez az igazság, hogy tilos ellene tenned bármit is. S nekem is kedves a te lelki üdvösséged! Vágjunk neki inkább a sivatagnak! En ime ezt tettem Mirjam segítségével, aki azonban minthogy itt találta férjét, itt és vele kívánt maradni öreg napjaira. Tervem azt volt, hogy nem ismervén a sivatagot, nem észak vagy nyugat felé menekülünk, hanem dél felé, Aglabot érem utól s majd Gaótól megyünk külön úton tovább. De hiába volt teli minden tömlőnk, Aglab roppant karavánja úgy kimerítette az e vidéken amúgy is csekély vizű sivatagi kutakat, hogy a szomjúság halálába mentünk bele. S hozzá egy napon észrevettem, hogy Tamanrassetből való tevések üldöznek bennünket. Akkor már éppen alig volt vizünk, mégsem tehettünk mást, minthogy a Fekete Dombok közé menekültünk, ama hatalmas fekete gránitsziklák közé, amelyekből feketén patog és porlik szét a homok is. Ő ekkor már szeretett engem és elgérkezett nekem, mert látta, hogy mennyire az övé teljes életem. Utolsó vizünket nem engedte kiinni, mondván: — Ezt meg-

tartjuk arra, ha elvesznénk s akkor előbb én megkeresztellek teged, hogy velem lehess az üdvösségben! — és taníogatott mindarra, amikről előbb azért Mirjámtól is hallottam valamieskét.

S akkor megpillentottam a nyomunkban ügető tevék sorát, amint egyre sebesebben végtattak a Fekete Dombok felé. Ott, azon a földön, az én földemen, a sivatagban, férfi és nő egyaránt vastag sötétsárga palástba burkolózik s ez egyszerre véd meg mind a nap hősége, mind az éjszaka hidege ellen. Ez a súlyos gyapjúköpeny, amelyben karjaiban hurcoltam a sivatagi dombok utvesztői közé, mostmár talán nehezebb volt, mint ő maga. S aoha körülvev a halálveszély, Isten angyalainak éjszakája volt ez. Mert közben már éjszaka lett. A földön térdeltem, de magam előtt tartottam karjaiban, nem mertem letenni, mert, — a kezdődő sivatagi láz jele ez — könnyedén borzongató forrósága volt s attól tartottam, hogy megfázik a jéghideggé hülő homokban. Aludt és közben odafönn ragyogtak a csillagok. Aggódva láttam, hogy az Alj-Kalb csillag, a Vörös Fulánk, amelyet ti Marsnak hívtok, együttállásban van a zenithen az As-Sual bolygóval, az edessel és a gyöngyszínűvel, amely a nő szerelmét jelenti. Ezért aggódtam érte. Fölhasználva, hogy félálomban van, mégis letettem a földre és elövettem oldalamról a bőrtömlőt, hogy azt a két tenyérrnyi vizet, amely még benne van, ajkai közé töltsen. Tudtam, hogy ha reggelig nem kap inni, elemésztí a láz s tudtam, hogy délelőtt még kútra találok. Addig azonban élnie kellett!

De ő elhárította magától testének életét a lelkem életéért. Teljes erővel kelt fel a földről, amikor ajkait az első cseppek érintették s majdnem hangosan kiáltotta:

— Nem!

Most pedig én nyugtattam őt, mint egykor engem Mirja menekülésünk közben:

— Csitt, csitt, kicsikém! — mert nem is nagyon messziről hallani lehetett a minket kereső tevesor puha lábdobbanását. — Idd meg a vizet! — könyörögtem neki halkan. Ő azonban meg rázta fejét s egy pillanatra részesültem abból, amit majd az üdvösségben szeretnék látni: a csillagfénynél láttam mosolyát. Így szólt:

— Meg kell hogy mentselek. Arra kell a víz. Abdallah ibn Jamin fia, akarsz-e megkeresztelkedni?

Éjfél volt s az éj minden pompája az égboltozatra függesztve, köztük az a kép is, amelyet ti nem ismertek egeteken, amit csak nagyon messze Délen lehet látni; ez a csillagzat azonban a kereszthez hasonló. Én reszkettem és rászégeztem szemeimet és tudtam, hogy most életével akarja megmenteni az üdvösségemet.

— Akarok — szótam én — holnap reggel azonban vizet találnunk és akkor majd...

Nagyon hangos lehettem, mert most elibém térdelt a homokban s másodszor láttam azt, amit üdvözülve majd újra látni akarok: mosolyát a csillagfényben. Az Alj-Kalb és az As-Suak békésen sugároztak egymás mellett a zenithen. A halál angyal gyorsan futott az éjszakában; egészen közélről szóltak a bennünket üldöző tevék kolompjai. S ő nagyon halkan és nagyon gyorsan meg-

kérdezte: — Hiszel-e az Atyában, Fiúban és Szentlélekben, és el-
lene mondasz-e a sátánnak?

— Hiszek, — felelt megrendülve én — és ellene mondom
minden ellenségének! Ujjai közül a víz, az életet adó drága víz
ömlött alá hajam bozontjára, fejemre, a vízzel megvonta felettem
a kereszt jelét: — Akkor én... jegyesem, már csak így tudlak
nevezni... megkeresztellek téged az Atyának, Fiúnak és Szentlé-
lek Istennek nevében... — s a víz a szörnyű fekete homokba
hullt és én tudtam, hogy ő meghal, most jó a láz rohama és ő
nem bírja ki reggelig, pedig közben elfutottak közelünkben a
tevék, ő pedig keresztiségem ajándékául újra megtanított elimád-
kozni a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Hajnalodott, metsző lett
a hideg, talán szundikált is egyet, mikor újra föl kellett ébred-
nie. Újra hallatszott a tevék zaja, — követőim visszakanyarod-
tak felénk. Fölbredt s felém, aki a homokban térdeltem, nyuj-
totta kezét: — Meg kell védened tőlük! — szól panaszosan. — Ka-
romba vettem, s ekkor, hogy ne jusson kezükre, mert többször
is mondta, hogy nem kíván s mert eszmélet nélkül is volt már:
szeretetből, vér nélkül megöltem őt, pusztá két kezemmel, ezekkel
ni, s ugyanezekkel sírt is kapartam neki a fekete homokban. El
is temettem, amikor felkanyarodott hozzám a tevésesapat s őh
kárhózat, nem Khalib volt vagy Izmael ibn Khalib, hanem hí-
veim feje, Sidi Mohammed, akik azért iramodtak utánam, mert
ragaszkodni akartam ahhoz, hogy kaidjuknak tegyenek, — velük
az élet jött volna, a menekvés, a víz, mind a kettőnknek. Ott
álltam a sír fölött a fekete homokon és fekete volt köröttem a
világ. És akkor szóltak ők: — Elértünk, tehát úgy legyen, hogy
jőjj vissza és tiéd a bosszú! — S szóltam én: — Ne az enyém le-
gyen a bosszú, hanem az irgalom legyen az igaz Istené, Khalib
fölött is és fölöttem is, szegény bűnös fölött! Megesküdtem az
Örök Irgalomra, hogy nem bántom s közben keresztény is let-
tem az Édesnek és Kedvesnek kezétől, aki a lábaimnál nyugszik
a feltámadásig. Én mostmár az ő népéhez tartozom és az ő népe-
hez akarok eljutni! Mentsetek meg! S ők megmentettek, — s
hogy hogyan jutottam el, micsoda utakon és kalandokon át ker-
esztény földekre és Velence vizeire, az más és sok történet:
még évekig kellett bolyonganom és verekednem, míg Szent Márk
szolgálatába léptem, az aggastyán azonban benned már fáradt
ebben az órában. Serenissime, nem szólhatok tovább, de amiért
Velence szolgálatába léptem, az ime ezekért volt, ime hallottá-
tok!

— Azóta megvezekeltél Chiaradért! — szólt kegyesen és bor-
zadva a Doge. — De fiam, az aggastyán bennem valóban már
fáradt!

— Főnséges és vad történet! — kiáltott föl Brabantio szenátor.
— Kelet meséiben sem olvastam hasonlót. Fiam, el kell hozzám
jönnöd és elbeszélni a többit is, sorra mind, még ma estétől,
Velence lenyűgözve fog csüngení fekete ajkaidon! Aki hallgatni
akar; szívesen látom vendégemül, már a mai estén! — S való-
ban sokan mentek utánuk.

— Kord — szólott míg mentek, a Doge — Önhöz még nem is
szólhattam ma este még! Nos, ha államtitkainkat egyelőre nem

is, de ezt megírhatja barátainak, Angliába! És nézze őket, Desdemona pillantása máris többet mond, mint kíváncsiságot. Szép pár, összeillenek. Am mintha... nem, én már öreg vagyok ezekhez, bár igaz, hogy az öregember tapasztalt!

Es sokáig nézett kettőjük után, amint Desdemona aláhaladt a lépcsőn világítóan ragyogva, s fehér alakja mögött ott haladt Othello — talpig sötétben maga a Halál!

MILYEN JÓ . . .

*Milyen jó, hogy még érzem az ütést, hogy
még nem tompultam el egészen!
Elér a kő, amit az Ur felém dob,
mert mindenkép szivemen kell, hogy érjen,
hogy megsebezve és hogy megriasztva
magamat az Ő karjaiba vessm
s mint ahogyan a gyermek és az apja
ölelkezik, ölelkezzünk mi ketten.*

*En rosszul éltem. Lázasan loholtam
minden után, mi mulandó, vagy olcsó
és szeretetlen voltam, gyáva voltam
s üres, miként ivás után a korsó
és füstölgő, miként a fáklya, hogyha
a föld felé fordítják és nem éghet,
Most szépen és hibátlanul ragyogva
az Ur örök csillagszemébe nézek*

*s elmondom, ahogy szoktam én az álmok
mélyén, mikor hang nélkül bugyborékol
a szó s a puszta gondolat vet lángot,
hogy mért nehéz a szívem és miért oly
szomorú az emlékezés, a testem,
minden tudás és amit végre értek,
hogy mért olyan keserű és kegyetlen
minden pillanatban a földi élet.*

Toldalagi Pál

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Általánosan tudott dolog, hogy a nyugati egyház papjainak, tehát a latin szertartású papoknak minden nap breviáriumot kell mondaniuk. Műfaja szerint a breviárium liturgikus könyv, amely egy hétre szétosztva tartalmazza a 150 zsoltárt, emellett azonban a soron levő ünnepnek vagy ünnepkörnek megfelelő kiválogatásban szentírási szövegrészek, az egyházatyák munkáiból, az egyes szentek életrajzaiból és írásaiból vett szemelvények, különböző egyházi imák és himnuszok is vannak benne. Olvasását és imádkozását zsolozsmázásnak is hívják. Kevésbé ismert, hogy a keleti egyházakban nincs egységes felfogás a breviárium kötelező voltáról. Vannak ott olyan nézetek is, hogy a világi papok csak azoknak a napokon tartoznak breviáriumot mondani, amelyeken miséznek. Nyugaton viszonyt annyira szigorú — lelkiismeretben is — a kötelezettség, hogy az a javadalmazás pap, aki nem tesz neki eleget, a mulasztás arányában elveszíti jövedelmét s tartozik azt temploma vagy a szeminárium, vagy a szegények javára fordítani.

Nyilvánvaló, hogy a breviárium és mondási kötelezettsége is történeti fejlődés terméke. Kezdetben csak a szerzetesek voltak rá kötelezve, de a VI. századtól kezdve fokozatosan kiterjesztették a kötelezettséget a világi papokra is. Magán a szövegen és a szerkezeten ismételten változtattak. Nem szólván az egyes rendek külön breviáriumaival, a Római breviáriumot például, amelyet 1568-ban V. Pius pápa alapított meg, VIII. Kelemen, VIII. Orbán, majd XIII. Leó javításai után legutóbb Boldog X. Pius módosította.

Nem csoda így, ha napjainkban, amikor a papra háruló teendők a

közelmulthoz képest is tetemesen megsaporodtak s ezzel együtt a lekapasztori tevékenység üteme is gyorsult, egyre több helyről sürgetik a breviárium további reformját. Kimagasló személyiség, Naselli Rocca bíboros, bolognai érsek tett rá elsőnek, még 1950-ben, javaslatot, amely — mint az Orbis Catholicus adja hírül — széleskörű visszhangot keltett. Állást foglalt mellette nemrégiben a nagytekintélyű salzburgi liturgikus intézet is. Figyelemre méltó megnyilatkozásnak tekintik a nálunk is sokszor idézett Karl Rahner tanulmányát, amelyben a neves innsbrucki professzor a közvélemény szerepét vizsgálja az egyházban s éppen ezzel kapcsolatban utal a breviárium reformjára. Rahner, miután megvonta a határokat és területeket, amelyek között és ahol a közvélemény meghatározást igényelhet az egyház ügyében, ezeket írja: „Azokban a kérdésekben, amelyek nem, vagy nem közvetlenül érintik az egyház hitének és alkotmányának változhatatlan állagát, hanem az emberi jogra, a liturgia és a lélegzõ gondozás változó gyakorlatára vonatkoznak, a közvéleménynek természetesen még fontosabb a szerepe és így még több joggal kérhet szabadságot. Magától értetődik, hogy ezekben a dolgokban is az egyház tanító hivatala a végső szó. S amikor valamit kötelezően elrendel vagy megtilt, egyszerűen az egyház hivatala iránt való szükséges és szent engedelmességből következik, hogy parancsait és tilalmait tiszteljen tartanak... Arra azonban szabad rámutatnunk: ez okból még nem kell el ejtenünk annak megvitatását, hogy mennyiben célszerűek és időszerűek az egyházban fennálló

és érvényesülő előírások és gyakorlatok, sőt a mai helyzetben még azt sem tarthatjuk szükségesnek, hogy ezek a megvitatások mindig csak a nyilvánosság kizárásával folyjanak. Ma például bizvást beszélhetünk a breviárium reformjának szükségességéről és hasznosságáról, mi több, a szentmise újjáalakításáról is...

Ezek az előzményei annak, hogy az *Orbis Catholicus* is teret engedett egy terjedelmes közleménynek, amely a breviárium kérdéseivel foglalkozik. A közleményt egy nagyvárosi plebánia vezetője küldte be hozzá, aki nyomtatékkal emeli ki, hogy állásfoglalását teljesen praktikus megfontolások irányítják.

Azoknak a lelkigyakorlatoknak során — úgy mond —, amelyek az alszerpapi szentelést előkészítik, meleg szavakkal szoktak megemlékezni a Római breviárium szépségeiről. Nagy tisztelettel nyúl is az alszerpap az egyháznak ehhez a hivatalos imakönyvhez. Felemelő számára az a tudat, hogy az egész egyházzal egységben imádkozza azt, és hogy az egyház egyetemes ségének éppen ez az egységes imádkozás az egyik hatásos megnyilatkozása. Szentek azok az imaszövegek, amelyeket az egyház papjai kezébe ad, szentek, amennyiben a Szentírásból valók, de szentek akkor is, ha Isten kegyelmének örvendő imádkozóktól erednek. Ami a lelkipásztorkodó papot illeti, az egyház azt kívánja tőle, hogy a breviárium mondásával egyházközségének és az egész egyháznak hivatalos imádkozója legyen. Ám azt is akarja, hogy a breviárium megtermékenyítse a lelkek gondozásának napi munkáját, magának a lelkipásztornak pedig megszentelődsére szolgáljon. S itt azután nem megyünk túl megszűre, ha azt állítjuk, hogy az egyház kívánságai, amelyeket a breviáriumhoz és a breviáriumot

imádkozó paphoz fűz, javarészt teljesületlenek maradnak. A breviárium ugyanis abban a formájában, ahogy előtünk fekszik, bár a XII. Páus-féle új zsolnárfordítás lényeges haladást jelent, még mindig túl kevéssé van tekintettel a lelkipásztorra. Azok a napszakok, amelyekre még Szent Benedek idejében osztották be a breviáriumot, megfelelhetnek talán egyes kolostorok számára, amelyek pusztán belső ügyekkel törődhetnek, a világi pap számára azonban merő formaságok, amelyekből hiányzik jóformán minden tartalom.

A breviáriumtól azt várjuk — hangzik tovább a közlemény —, hogy tápláló forrását találja benne a lelkipásztori munkájához a káplán és a plebános. Az kellene, hogy a breviárium termékeny indításokat nyújtson a hitoktatás, ígéhirdetés, gyónztatás, általában a lélek gondozás terén. Hogy amikor a pap leteszi kezéből a breviáriumot, érezze: új erőt merített és segítséget kapott napi feladatai végzésére. Most azonban nem inkább az-e a helyzet, hogy egyszerűen felfélegzünk, ha már sikerült „perszónálnunk” az előírt imákat? Nagyon sok pap felelhetne igennel erre a kérdésre, anélkül, hogy a legcsekélyebb bűntudatot érezné miatta. Szabadjon csak azokra a paptársakra utalni, akik a nagymisék alatt a szentélyben ülve kénytelenek breviáriumozni, mert „nem engedhetik meg” maguknak, hogy teljes nyugalomban együtt imádkozzák a szentmisét. Azt mondják, hogy a szándék, amellyel jelen vannak a szentmisén, elegendő ahhoz, hogy részesedjenek annak gyümölcseiből, ámde még sincsen rendjén, hogy mi, papok, minden helyet és minden szabad percet alkalmasnak tartunk a breviárium imádkozására. Nincs rendjén az sem, hogy amikor túljutottunk rajta, akként könnyebbül meg a szívünk, mint az iskolás gyermeké, aki végzett

a házi feladatával. Az elmádkozandó nagy „kvantum” — bocsánat a ta.an nyers szóért — benítőan hat az imádkozóra. Mert hiszen az ima, az igazán értékes ima, mindeneke.ött a szabad akarat és a vidám szív cse.ekedete. A breviárium imádkozásának mai formája veszedelmére várhatik általában a papi imádkozásnak.

Mindezzel semmiképen sem akarom azt mondani — folytatja a szerző —, hogy a kívánatos reformnak meg kellene szüntetnie mindenféle imádkozási kötelezettséget. Az egyház nagyon jól tudja, hogy a lelkekről való gondoskodásban vannak dolgok, amelyeket ki kell imádkoznunk. Ha tehát papjait imára kötelezi, ezzel csak neve.ői bö.kseségét tanúsítja. A papnak igenis kell imádkoznia, sőt sokat kell imádkoznia. Am nem egy pontosan meghatározott nagy anyagot kellene számára előírni, hanem egy meghatározott időtartamot, amelyet naponként az ima számára tartoznék fenntartani. Hogy ebben az imában a zsol.ároknak — latin nyelv.en-e vagy az anyanyelvünkön: maradjon a kérdés nyitva — egészen nagy teret kellene kapni.ök s ugyanígy az evangéliumoknak és az újszövetségi leveleknek, magától értetődik. A lelkipásztorkodó pap részére csak jó-tétemény lenne, ha naponként mintegy háromnegyed órán át olyan imakönyvből imádkozhatik és elmé.kedhetik, amely a Szentírás leg-értékesebb részeit, az egyházatyák és újabb egyháztanítók műveinek válogatott szövegeit tartalmazza. Az ilyen imádkozás és elmé.kedés javára válnék a lelkipásztori munkának és a papok megszentelődésének.

A pap imádkozik és imádkozni akar — fejezi be a szerző —, mert naponként tapasztalja, hogy minden áldás Istentől jön. Szent Anyánk, az egyház, különböző utakon és minden rendelkezésre álló

eszközzel igyekszik elmélyíteni az imádság szel.emét a papi szívekben. Eppen ezért, de természetesen az egynaz pozitív rendelkezései iránt tartozó engedelmesség leg-kebbeb sére.me né.kü., szeretnők kifejezni mi is azt a kívánságot: ne nyugodjanak a fele.ős he.yek. míg az imádkozó papok kezébe. az elmondás kötelezettségével, olyan breviáriumot nem adnak, amely valóban a pasztorális feladatok és a papi megszentelődés szp.gátáiban áll. Tekintettel arra, hogy a breviárium mai formája az egyik fő oka annak az aggá.yos módnak. ahogyan ezt a kötelező imát általában végezzük, a reformot nagyon sürgősnek ité.jük. S egészen bizonyos, hogy a reformot éppen azok a papok fogadnák a legnagyobb örömmel, akik tömérdék elfog.altságuk közepette ma is a legnagyobb odaadással iparkodnak elmondani a napi breviáriumot.

*

Legelőszőr, még a mult év októberében, egy szárkófág domborműveinek képmására lettem figyelmes, amelyet az Osservatore Romano köz.ölt. Ezt a szárkófágot 1933-ban az Arno medrében talál.ák s azóta a firenzei Etruszk múzeumban őrz.ték, legutóbb azonban az olasz kormány odaajándékozta a San Lorenzo bazi.likának, hogy abban helyezték el Nicolo Stenone hamvait. A folyóiszapból kieme.lt szárkófágot a IV. század elején faraghatták. Két újszövetségi és egy ószövetségi jelenet látható rajta. A középső képen Krisztus búcsút vesz tanítványaitól. Balra zsidó gyermekek megtagadják a bálványiszobor imádását. Jobbra az Údvözítő feltámasztja Jairus leányát. Szakértők szerint egyike ez a legszebb római-keresztény szárkófágoknak.

De ki az a „Stenone“, akit ekkora megtiszteltetés ért? Ettől kezdve alig múlt nap, hogy ne talál

koztam volna vele foglalkozó kisebb-nagyobb közleményekkel, míg végül életem került egy teljesnek érzett portré is, amelyet Gustav Scherz nymwegeni egyetemi tanár festett a Tablet olvasóinak. Mint a tanulmányból kőnt azután, illetékesebb tőlbő, nem is várhatnánk tájékoztatást, mert éppen Scherz volt egyike azoknak a szakembereknek, akiket a dán tudományos alap Stensen műveinek és írásainak új kiadásával megbízott. (Az eredeti név ugyanis Stensen; ennek latinosa alakja Stenonius, amiből az olaszban Stenone lett.)

Az 1673-as év egyik januári délutánján — írja Scherz — tömegesen sereglettek a tanult emberek a kopenhágai Theatrum Anatomicum nagytermébe. Középen a boncasztalon egy öreg nő kiszikkadt teste feküdt; alkalmasint a hóhér ajándéka az orvosnővendékek részére. S hamarosan odalépett Niels Stensen, egy kistermetű, szerény tekintetű ember, hogy mint újonnan kinevezett „királyi anatómus” megtartsa első nyilvános előadását. Stensen egész Európa ismerte akkor. Két terület volt, ahol eredményes kutatásokat végzett: az embernek a teste és a földnek a kérege. A hazahívás már azokat a sikereket pecsételte meg, amelyeket francia, olasz, osztrák és német tudományos körökben aratott.

Hű feljegyzés maradt ránk erről a kopenhágai székfoglalóról, amelyben már szembetűnően megnyilatkozott Stensen személyiségének kettőssége: a tudós és a misztikus. Az anatómus — mondotta Stensen — egy mutató az Isten kezében, akinek az a rendeltetése, hogy ne hagyja megrekedni a figyelmet a fakó hőttest kevésbé vonzó látványánál, hanem irányítsa azt mélyebbre, a bőr és az izmok különböző részeire, a rostok szövédékre, a csatornák bámulatos menetére. A test egész szerke-

zete — jelentette ki Stensen — egy lépcső, amelyen az élet e.vehez, a lélekhez emelkedünk, s onnan tovább, míg végül eljutunk minden dolgok menden tudó Első Okához. Ehhez tuzte akkor Stensen a következőket: „Szepek a dolgok, amiket látunk, még szebbek, amiket megértünk, de messze a legszebbek azok a dolgok, amiket nem értünk.” Az anatómia igazi célja — folytatta —, hogy „fel-emelje a hallgatót a test művészi szerkezetétől a lélek méltóságához, s végül a test és a lélek csodáitól a Teremtőhöz, és pedig hogy megismerjük és szeressük Őt.” Amikor Stensen ezeket a szavakat kiejtette, már közel volt ahhoz, hogy befejezze vándorlását a „szép” és a „még szebb” világában, közel ahhoz, hogy búcsút vegyen a tudományos munkától.

Niels Stensen 1638 újév napján — a Gergely-naptár szerint január 11-én — született Koppenhágában. Atyja aranyműves volt. Latin iskoláját és az egyetemet szülővárosában végezte, utána elhagyta Dániát, hogy a holland tudományos középontjaiban, Amsterdamban és Leidenben folytassa tanulmányait. Alig néhány héttel Hollandiába érkezése után felfedezte a fűtőmirigy csatornáját, amelyet azóta is róla neveznek „ductus Stenonianus”-nak. Ettől kezdve egyik felfedezése a másikat érte. Leideni négy évét jobbra az emberi test mirigyeinek szentelte. Vizsgálta a könnymirigyek működését és megtalálta a könnypontokat és a könnycsatornákat, kimutatta az orr és száj mirigyeit, amelyek tejet választanak ki. Harveyvel szemben, aki azt tanította, hogy a szív sokkal magasabbrendű valami, mint pusztán izomzat, nevezetesen „a velünk született élet me.eg forrása”, Stensen bebizonyította, hogy a szív is csak izomköteg és semmi több, s ugyanakkor megvilágította az izmok ter-

mészetét. Párisban az agy bonctani szerkezetéről adott ki vitaíratot, amelyben Descartes és követői többrendbeli tévedését cáfolta meg. Firenzében értekezést írt, amelyben elsőnek állt elő azaz, hogy az emósöknél a petesejtek azokban a hólyagokban keletkeznek, amelyeket röviddel utána „Graaf-féle tüszőknek” neveztek el. Állította és el is fogadtatta, hogy a „testes muliebres”-t mind az embernél, mind az elevenszülő állatoknál helyesen petefészkeknek kell hívni.

Itáliában kezdte meg Stensen azokat a kutatásait, amelyekkel a modern tudományos földtan megalapítója lett. Olyan neves természettudósok vették itt körül, mint Francesco Redi, Vincenzo Viariani és Marcello Malpighi. Kimutatta Stensen, hogy a „glossopetra”-k, a „nyelv-kövek”, kihaló cápafajták ásatag fogai. Ez a felfedezése sarkalta azután alapvető vizsgálódásokra a föld kialakulására vonatkozóan. 1669-ben hozta nyilvánosságra geológiai főmunkáját, amelyet szerényen előzetes vázlatnak nevezett: „Prodomus de solido intra solidum concento.” Főleg a földkéreg rétegeit tanulmányozta ebben. Ugyanakkor megnyitotta az utat a kristálytan számára is, azzal a megállapításával, hogy egy bizonyos kristály szögei mindig ugyanazok, tekintet nélkül a kristály nagyságára és alakjára. A kristályosodás folyamatában — úgy mond — meghatározott és jellegzetes alakzatok lépnek elő, amit csak állandó és változatlan erők hatásával magyarázhatunk; szinte életjelenség ez a szervetlen világban.

Két évvel a „Prodomus” előtt indult meg Stensen a „messze legeszebbek” felé. Lutheránusnak született s eszerint kapta nevelését is. Apai ágról főbb kitűnő lelkész-rókkon élt Svédországban, amely akkor a dán koronához tartozott.

Legelőször akkor ingott meg öröklött hitében, amikor Amsterdamban tapasztalta, hogy máris mily sok és egymástól különböző felekezetre és szektára hullt szét a protestantizmus. Döntő élménye volt később egy szentséges körmenet, amellyel Livornóban találkozott. A Szentséget kísérők áhítata ilyen gondolatokat keltett benne: „Vagy egyszerű kenyérdarab ez az ostya s akkor ostobák azok, akik tisztelik, vagy valóban Krisztus teste s akkor én magam is miért nem tiszteltem?” Firenzei barátai, akik épp úgy magukévá tették Assisi Szent Ferenc szellemét, mint Galilei tudományos módszereit, példás életükkel csak fokozták a katolicizmus hatását Stensenre. A dán tudós sodródni kezdett a katolicizmus felé, ez azonban nem ment keserves küzdelem nélkül, mert úgy érezte, hogy a katolicizmus elfogadása teljes szakítást jelentene családjával és hazájával. Megnyugvást csak abban talált, hogy erősen bízott az isteni gondviselésben. Ebből az időből való jellegzetes imája: „Óh. Isten, akinek beleegezése nélkül egy hajszál sem esik le fejünkről, sem egy levél a fáról, sem egy madár az égből, sem nem támad gondolata a léleknek, hangja a nyelvnek, mozdulata a kéznek. Te vezettél mindeddig az előttem ismeretlen utakon; vezess most engem a kegyelem ösvényén, akár látom, akár vak vagyok. Mert könnyebb Neked odavezetned engem, ahová Te akarsz, mint nekem hátrálnom a céltól, amelyhez vágyam vonzom.” Ugyanakkor, mint az áttéréséről később írt levélből tudjuk, komolyan nekilátott a vallási kérdések tanulmányozásának. Sok ingadozás és habozás után villámcsapásként született meg benne a hirtelen elhatározás, amelynek nyomán berontott későbbi gyónatójához, Savignani atyához, s közzölte, hogy belép a katolikus egyházba.

1667 Mindenszentek délutánján történt ez és november 7-én Stensen forma szerint is végrehajtotta szándékát.

Eleinte úgy látszott, hogy az átérés semmi változást sem hoz Stensen tudományos munkásságában. A „Prodomus”, is két évvel utána jelent meg. Érdeklődése azonban mindinkább a vallási dolgok felé fordult. Kitűnt azokból a vitázó írásából is, amelyeket 1670 után hollandiai protestáns barátainak küldött. Ezt tanúsította az a híres levele is, amelyet Spinozához intézett, akivel annak idején meghitt viszonyban állott.

A kopenhágai meghívás és ki-nevezés, amiből Scherz tanulmányában kiindult, csak rövid közjátékot jelentett Stensen életében. Hamarosan lemondott állásáról és visszatért Itáliába, azzal az eltökéltséggel, hogy minden erejét és képességét Istennek ajánlja fel. 1675-ben pappá is szentelték Firenzében s itt is mondta első szentmiséjét a Santissima Annuziata híres képe alatt. Kisvártatva, 1677 szeptember 19-én püspökké szentelték a római Propaganda-palota kápolnájában. Most már élete teljesen a hitvédelem és a hitterjesztés nevében folyt. Volt apostoli vikárius Hannoverben, segéd-püspök Münsterben és Paderbornban. Utolsó éveit elvonultságban töltötte Hamburgban és Schwerinben. Az utóbbi helyen halt is meg 1686 november 25-én, a Gergely-naptár szerint december 5-én. Alig 48 éves volt.

Stensen a szentség hírében halt meg. Azok a tisztelői, akik keresztültették, hogy holttétét Firenzébe szállítsák s ott a San Lorenzo bazilika kriptájában temessék el, valóban szentnek is tekintették és szó volt arról, hogy rövidesen megindítják a boldoggá avatási eljárást. Stensen hitvallása és hősi élete, papi és püspöki tisztességében tanúsított apostoli buz-

gósága, amelynek kedvéért lemondott a tudományos pályafutásról és világi dicsőségről, szigorú aszkézise, áldozatokra való készsége, alázatossága, cselekvő emberszeretete — mindez mély benyomást tett századának nemcsak katolikus, de protestáns kiválóságaira is. Megindító az az életrajz, amelyet Johann von Rosen írt róla, aki az utolsó években hűséges tanítványa volt.

Van valami különös és egyedülálló Stensen hírneve körül a halálát követő években — alapítja meg Scherz — mind a tudóst, mind a szentet illetően. Ez a hírnév ugyanis csak növekedett az idő múlásával. Nem kétséges, Stensen anatómiai és geológiai felfedezéseit már életében is sokra becsülték és dicsérték. Olyanok sorakoztak csodái közé, mint Leibniz és Odenburg. Stensen azonban annyira megelevenezte kortársait, hogy kutatásainak sokféleségét és változatosságát, leírásainak világosságát és matematikai kímétségét, a pontosság és igazság fanatikus szeretetét mind a legújabb időkig nem is tudták eléggé értékelni. Ma viszont elismerik róla, hogy egyik legragyogóbb csillaga a tudományos kutatás történetének. Ez volt a véleménye már 1884-ben annak az ezer geológusnak, akik első nemzetközi kongresszusukról Bolognából Firenzébe utaztak, hogy tisztelgjenek Stensen sírja előtt és fejfératos emléktáblát állítsanak neki.

A növekvő érdeklődés egyik legsebbe bizonyosága, hogy századunkban a dán tudományos alap költségen újból kiadták Stensen összes írásait. Első volt az a két kötet, amelyet Maar, a kopenhágai egyetemen az orvostudomány történetének tanára, rendezett sajtó alá 1910-ben. Közvetlenül a második világháború után ugyan csak két kötetben adták közre Stensen hitvitázó írásait, vallás-

tudományi értekezéseit és fennmaradt beszédeit. Egy protestans teológus, Knud Larsen és egy katolikus teológus, Gustav Scherz gondozásában. Végül 1952-ben jelent meg további két kötetben Stensen levelezése, amelyet Gustav Scherz állított össze és látott el jegyzetekkel. Egyházi és világi hírességek mellett olyan tudósok szerepelnek ebben, mint Redi és Malphigi, filozófusok, mint Leibniz és Spinoza. Minthogy Stensen bejárta az akkori Európa valamennyi szellemi központját, ezek a levelek igen sok adatot szolgáltatnak a kor tudományos és irodalmi életéről. Ugyanúgy azonban, ahogy Stensen tudományos teljesítményei iránt, felfokozódott az érdeklődés és a csodálat, felfokozódott Stensen szent élete iránt is. Mutatja, hogy előtérbe került boldoggá avatásának ügye. „Imádkozzunk, hogy bekövetkezzék — írja Scherz —, mert éppen napjainkban van szükség azoknak a tudósoknak példaadására, akik Istennek is hű szolgái voltak.”

Kiegészítésül ideiktatom, hogy amikor most Stensen hamvait a San Lorenzo bazilika kriptájából átszállították a „Ben Tornata” oldalkaponába, a koporsót a hanna-veri Stensen-kollegium diákjai vették a vállukon. Mögötte dán, holland és olasz küldöttségek haladtak mindazokból a városokból, ahol Stensen életében működött. A firenzei egyetem ezüstmitráját és babérkoszorút helyezett a szárkofágra, amelyen ott van a még 1938-ban készített ezüsttábla, latin nyelven ezzel a felirással: „Stensen emlékére a szent egyház figyelmébe ajánlják a dán katolikusok, akik boldoggá avatását kívánják.” Ehhez a kéréshez azóta a német és az olasz püspöki kar is csatlakozott.

*

Némiképpen úttörő jellegűnek is mondhatnánk a Liberté neve-

léstudományi folyóiratban megjelent tanulmányt, amelynek szerzője, E. Marmy, a vizsgáztatók lektánával foglalkozik. Marmy ugyanis a nagyjabban ismert mozzanatokkal kapcsolatban felhasznál olyan kísérleti eredményeket is, amelyek éppen a kísérleti eljárás újszerűsége miatt kelthetik fel figyelmünket.

Tapasztalati tény — írja Marmy —, hogy ugyanannak a vizsgáztatónak ítéletei is gyorsan módosulnak. Nem is keletlenek évek hozzá: olykor egy hónap, sőt egy hét is elegendő. Marmy gépíratban és a nevek elhagyásával odaadta egy kitűnő középiskolai tanárnak ugyanazt a 37 iskolai dolgozatot, amelyeket az illető három évvel ezelőtte már megbírált. Csupán hét kapta meg közülük a régebbi osztályzatot; a többi harmincnál egytől tíz pontig terjedtek az eltérések, egy olyan osztályozási skálában, amely összesen húsz pontot tartalmazott. Kiderült, hogy a második osztályzás alapján a fele megbukott volna azoknak, akik az első alkalommal megfeleltek, s fordítva: a fele átment volna most azoknak, akiket akkor megbukattak. S ha már ugyanaz a vizsgáztató sem tud hű maradni önmagához, még ritkábban egyeznek meg ítéletükben a különböző vizsgáztatók. A legértékesebb kísérleti eredmény itt két olyan tanárra vonatkozik, akik Marmy kérésére három hónapon át közösen osztályozták a hozzájuk tartozó dolgozatokat, tehát meg is ismerhették egymás szempontjait. Ennek ellenére amikor a három hónap letevével külön adtak ebből 166 dolgozatot, mindössze húsz kapta ugyanazt a minősítést. A többi 146 dolgozatnál egy ponttól kilencig tért el a két osztályzat a húszpontos skála alkalmazásával.

A kísérletek során könnyű volt megállapítani, hogy a vizsgáztatók eltérései tárgykör szerint is vál-

toznak. Legkisebbek az eltérések, mint gondolhatjuk is, a számtanban, fizikában és a latin fordításban. Legnagyobbak az anyanyelvű, jelen esetben a francia fogalmazásban és a filozófiában. Ha az eltérések statisztikája alapján ki akarnók küszöbölni az alanyiságot és biztosítani akarnók a tárgylagos ítéletet — számította ki Marmy —, akkor minden matematikai dolgozatnál 13, minden filozófiai dolgozatnál 127 bíráót kellene alkalmazni.

A szóbeli vizsgákon a személyi tényezőknek természetesen még nagyobb a szerepe, mint az írásbeli dolgozatok elbírálásánál. Mint-hogy az összes jelöltek nem ugyanazokat a kérdéseket kapják, tárgylag sem azonosak a minősítés ismérvei. Olyan ez állapítja meg Marmy —, mintha a szövegetek hol méterrel mérnök, amelyben 100 centiméter van, hol angol yarddal, amelyben 91. Emellett a követelemények mélysége és bősége is vizsgáztatók szerint változik. Egyesek a részletekbe is beható kérdések gondosan előkészített hosszú lajstromával dolgoznak, mások beérik azzal, hogy kapásból felteszik megszokott kérdéseiket, amelyek korlátozott számúak és az általánosságokra vonatkoznak.

Nem szabad alábecsülni annak az általános benyomásnak jelentőségét sem, amelyet a jelölt tesz a vizsgáztatóra. Ez a benyomás a legtöbbször nem is tudatos, úgy, hogy befolyáshatósága miatt a vizsgáztatót a legkisebb gáncs sem érheti. Szellemes módszerek segítségével a léktan már erre a pontra is meglehetősen világosságot vetett. A vizsgázó és a vizsgáztató jellege között nyomban kölcsönhatás indul, amely lehet vonzó és lehet taszító. Bonyolítja a dolgot, hogy a természetes rokonszenv és ellenszenv másutt is megfigyelhető játéka mellett igen könnyen érvényesülnek itt olyan

elfogultsági érzelmek is, amelyek túlságosan már más személyeknek — például: kinek az előadásait haligatta a jelölt, kinek a könyveiből készült? —, sőt társadalmi osztályoknak, politikai pártoknak, vagy az ismert. Illetve fejtételezett viágnézetnek szólnak.

Míg azonban mindezek a mozzanatok többé-kevésbé függetlenek a vizsgázók magatartásától, nem kétséges, hogy az a jelölt, aki folyékonyan beszél és jól hangszólyoz, aki tehát biztonságot és fesztelenséget tanúsít, könnyebben ébreszt maga iránt rokonszenvet, mint az a jelölt, aki félénken és tétován viselkedik, akkor is, ha valójában kevésbé értelmes és felkészült, mint az utóbbi. Akárcsak az üzleti életben, ahol a nagyobb siker többnyire azé, aki „ért” az áruja eladásához, noha a vásárló később rendszerint maga is megállapítja, hogy az annyira dicsértet hoími közönséges tucatárú volt. Hasonlóképpen és szinte óhatatlanul befolyásolja a vizsgáztatót a vizsgázó „híre” is, amin azt kell értenünk, hogy ösztönösen kedvezőbben ítéli meg ugyanazt az eredményt, ha úgy tudja, hogy a vizsgázó jó tanuló, s kedvezőtlenebbül, ha úgy tudja, hogy rossz tanuló. Annak, aki már kezdetben a leeseők közé emelkedett, sok valószínűsége van arra, hogy ezt a rangot azon túl is megőrizheti, amikor a szigorú tárgyilagosság szempontjából már nem érdemli meg; annak viszont, akit eleinte az utolsók között könyveltek el, mértéken felül kell teljesítenie, míg megszerezheti a megérdemelt osztályzatot. A nehézkedések és a szokásnak ereje — írja Marmy — jóval nagyobb a szellemiek, mint az anyagiak körében, mindenestre sokkal nagyobb annál, ahogy gondolnók.

Nehézséget okoz végül, hogy függetlenül a vizsgáztató és a vizsgázó személyétől, a vizsgát önma-

gában is különbözőképpen kell mérlegelni. A vizsgának nagyjában két fajtát különböztetjük meg. Egyik az, amikor az oktató az iskolai év alatt szabályos időközökben ellenőrzi, vajjon a tanuló dolgozik-e s megértette és elsajátította-e a hallottakat. Idetartoznak a feleltetések és az írásbeli feladatok. A másik vizsga az, amelyet ünnepélyesnek hívhatnánk: érettségi, záróvizsga, oklevélszerző szigorlat. Az első fajta vizsgát maga az oktató végzi, a saját osztályában, vagy a saját iskolájában. Ami a második fajtát illeti, vitatkozhatunk arról, hogy mi a jobb: ha maga az oktató vezeti, vagy az intézetén kívül álló szakemberek? Bizonyos azonban, hogy a kétféle vizsga természeténél fogva nagyon különböző.

Az ellenőrző vizsga szükségszerűen a tudás kicsiny darabkáira vonatkozik, olykor merőben részletekre vagy szakszerű fogalmakra, amelyek érthetetlenül hangzanak a be nem avatott fülekben. A magasabb osztályok tanulója könnyen tehet fel otthon kérdéseket, amelyekre a szülei képtelenek válaszolni, s a szülők, ha értelmesek, szívesen megszerzik neki ama látszat gyönyörűségét, hogy ők a felnőttek már kevesebbet tudnak nálánál. Ezzel szemben a nagy vizsga, az ünnepélyes vizsga már

a jelölt műveltségi fokát, tudásának összetételét kutatja, főleg pedig a képességét arra, hogy ezt a tudást hasznosan használja és további ismereteket is szerezzen. hála azoknak a munkamódszereknek, amelyeket a készület éve alatt elsajátított. Ez a vizsga már lényegesen szintetikus jellegű. Az a vizsgáztató tehát, aki figyelmen kívül hagyná ezeket a különbségeket, nemcsak vaskos tévedést követne el, de súlyos igazságtalanságot is a jelölt irányában. Nem arról van itt szó, hogy összefoglaltassák a jelölttel mindazokat az ismereteket, amelyeket az évek során elébe tártak: aprócska dolgokat és részleteket, számokat és képleteket, neveket és dátumokat. hanem arról, hogy lássák, vajjon a tudás mindezen technikájának segítségével megszerezte-e magát a tudást s valóban kialakult-e a fel fogó képessége és értelme? Az iskolás tanulást záró vizsgának nem elsősorban az emlékezetre, hanem az ítélőképességre kell tekintenie. Mert — fejezi be Marmy —, van már elég szótár és mindenféle szaklexikon a világon, hogy rátaálhassunk a nem ismert vagy elfelejtett adatokra, ám semmiféle segédkönyv sem pótolhatja az ítélőképességet, ha nem jutottunk annak birtokába.

A KIS ÚT

Vajjon a kísértések a lelki szenvedések kategóriájába tartoznak-e és mint ilyenek, magasabbrendűek és célravezetőbbek lehetnek-e, mint a külső körülményekből fakadó szenvedések? Szabad-e a kísértéseket Isten küldötte próbáknak tartani, és mint ilyeneknek — paradoxon — örülni nekik, amikor egyben küzdünk ellenük?

Úgy gondolja, mint ahogyan a lovag örült, ha szíve hölgye különlegesen nehéz feladattal bízta meg, hogy szerelmét bebizonyíthassa?

Szent Jakab valami ilyesféle-t mond levelében: „... öröme-
nek tartásatok, ha kísértésbe es-
tek, tudván, hogy hitetek meg-
próbáltatása béketűrést szerez.”
Később pedig: „Boldog a fér-
fiú, aki a kísértést kiállja, mert
hűnek találtatván, elnyeri az
élet koronáját.” Vagyis hang-
súlyozza, hogy a kísértés alka-
lom a hitnek, szeretetnek, hűség-
nek bebizonyítására és ebben
az értelemben örömmel üdvö-
zölhető.

Prohászka Ottokár egy meg-
rázó beszédében idézte Balleri-
ni S. J. jól fogalmazott megál-
lapítását: „Akinak nincs problé-
mája, az — aut angelus, aut
cucurbita — vagy angyal, vagy
tökfej.” A kísértés rokonság-
ban van a problematizálással,
vagyis a cselekvésben való lel-
ki habozással és így talán sza-
bad Ballerininak ezt a megál-
lapítását a kísértésre is alkal-
mazni. Akinak nincs kísértése,
az vagy angyal, vagy tökfej. Ha
józan eszem visszatart attól,
hogy angyalnak tartsam ma-
gam, akkor remélni szerető lel-
kem a fellépő kísértésekben jog-
gal láthatja annak a jelét, hogy
mégsem vagyok éppen tökfej
sem. Minél finomabb húroztatú
ugyanis valakinek az idegzete,
minél élénkebb a fantáziája, ér-
zékenyebb és mélyebb az érzel-

mi élete, minél sokoldalúbb az
érdeklődése, fejlettebb a ráci-
ója, gyorsabb a reakciója, mi-
nél gazdagabb a kedélyvilága,
elevenebb az asszociáló képessé-
ge — annál több forrás van lel-
kében a kísértéseknek. És
mégis — ezekben van éppen az
ember értéke is.

„Örülni a kísértéseknek”
igen bátor szó! De fogalmazzuk
alázatosabban: nem búsulni,
nem szégyelni a kísértéseket, ha-
nem — a fentiek alapján — em-
beri értékünk bizonyos jelét
láthatjuk bennük és az Úr Is-
ten belénk vetett bizalmát,
amelyre csak lelki erővel és hű-
séggel felelhetünk. Akinak Is-
ten több talentumot adott, attól
jogosan elvárja a fokozott Hoz-
zá tartozás cselekedeteit.

Van a lelki életnek olyan kor-
szaka, amikor állandó és hűsé-
ges gyakorlásunk következtében
eljutunk az „erényes életre”,
vagyis egy szíves készségre a
jót akarni és cselekedni és meg-
csendesülnek bennünk a kísér-
tések. Egyáltalán nem gondol-
hatunk azonban arra, hogy most
már „angelus”-ként állunk,
amint hogy a hirtelen, várat-
lanul fellepő kísértések miatt
sem kell azt gondolnunk, hogy
elvesztettük Isten tetszését. Szi-
énai Szent Katalin megkérdez-
te az Úr Jézust, hogy hol volt
heves és sokáig tartó kísérté-
sei idején: „A szívedben” volt
az Úr Jézus felelete. A kísér-
tés nem jelenti, hogy valaki
rosszabb, sem azt hogy jobb má-

soknál, hanem azt jelenti, hogy ember és semmi emberi nem idegen neki.

Ugyancsak Szent Jakab mondja: „Senki se mondja, Isten kísért engem. Isten nem kísértet a rosszra, de nem is kísért senkit. Mindenki úgy esik kísértésbe, ahogyan saját kívánsága vonzza és csábítja.“ Vagyis, ahogyan testi, szellemi,

lelki berendezése és külső körülményei befolyásolják, az ember része aztán az, hogy azonosítja-e magát a fellépő kísértéssel, vagy szembeszáll-e vele.

Igy válik azután a kísértés a bukásnak és megszegyenülésnek okává, vagy a boldog győzelem alkalmává, amelyet alázattal, de nagy belső örömmel tehetünk az Úr Isten lábai elé. *F.*

NAPLÓ

A RÓMAI GERGELY-EGYETEM JUBILEUMA. Október hó közepén Rómában több napig tartó nagyszabású ünnepség zajlott le: a Gergely-egyetem ünnepelte fennállásának négyszázados évfordulóját. Ismeretes, hogy az egyetem a Collegium Germanico-Hungaricum révén a magyar papnevelés történetében is nevezetes szerepet játszott és a századok folyásában többszáz magyar papot vezetett be az ortodox katolikus teológia rendszerébe és erősített meg egész életére a katolikus érzületben. Hogy mást ne említsünk, az újkori magyar katolicizmus két legkiemelkedőbb fűrésze: Pázmány Péter és Prohászka Ottokár is itt nyerte tudományos kiképzését.

Az egyetemi alapításának gondolata Loyolai Szent Ignációl indult ki. A nagy rendalapító olyan mintakollégium alapítását tervezte, mely az érintetlen tiszta katolikus tanítás hiánytalan el-sajátítása mellett módot és lehetőséget nyújt a rend tanítói és nevelői módszereinek megismerésére is. Elsősorban természetesen saját szerzete fiatal tagjainak nevelésére gondolt, de kezdettől fogva számításba vette a külföldről jelentkező külső tanulókat is. Tervezetése akkor öltött komolyabb formát, mikor Borgiai Szent Ferenc, akkor még gandiai herceg, 1550. évi római látogatása alkalmával 5—6000 aranyat adott neki a tervezett iskola megkezdésére. A szent a kapott összeg egy részén azonnal házat bérelt a Kapitolium lábánál és 1551 február 22-én tizennégy rendtaggal megnyitotta az iskolát. Egyelőre csak a humanisztikus osztályok nyíltak meg négy tanteremben. De a tanulók száma így is olyan rohamosan növekedett, hogy a második évre már tágasabb épületről kellett gondoskodni. Szent Ignác első jötevőjéről Collegio Borja de Jezus = Jézusról nevezett Borgia-kollégiumnak akarta elnevezni iskoláját; utóbb azonban meghajolt a szent szerénysége előtt és a római kollégium (Collegium Romanum) elnevezésben állapodott meg.

A magasabb, bölcseleti és teológiai, tehát a tulajdonképpeni egyetemi előadások csak két évvel később indultak meg összesen hét tanszékkal. A pápák azonnal felismerték az új alapítás jelentőségét és a maguk részéről is igyekeztek fejlődését előmozdítani. IV. Pál 1556 elején megengedte neki, hogy végzett növendékeit más egyetemek mintájára egyetemi fokozatokra (boros-

tyánkoszorússág, magiszterség, licenciátus, doktorátus) mozdítsa elő. Később V. Pius, V. Pál, XII. Leó, IX. Pius, XIII. Leó és XI. Pius újból elismerték és megerősítették ebbeli jogát. Az első ünnepélyes doktoravatás 1556 februárjában volt.

Ettől az időtől kezdve gyorsan fejlődött az ifjú egyetem. 1567-ben már ezren feül járt hallgatóinak száma. Ezeknek túlnyomó többsége akkor már az Örökvárosban működő külföldi papnevelő intézetek növendékeiből került ki. Csak anyagi tekinteten nem tudott sokáig megerősödni a kollégium. III. Gyula pápa (1550—1555) hajlandó lett volna gondoskodni fenntartásáról, de még mielőtt tervét keresztülvihette volna, meghalt. Utóda, IV. Pál (1555—1559) nem rokonszenvezett a jezsuita renddel s ezért minden kiadósabb anyagi és erkölcsi támogatást megtagadott tőle, IV. (1559—1565) és V. Pius (1566—1572) figyelmét pedig más ügyek kötötték le. Így a végleges megerősítés feladata a római és külföldi szemináriumok nagylelkű mecénására, XIII. Gergely pápára (1572—1585) maradt. A kitűnő Boncompagni-pápa mintaszerűen meg is felelt a feladatnak. Egyfelől gazdag birtokokkal látta el a kollégiumot, másfelől a kor egyik ismert építő művészevel, Ammanato Bertalannal művészi kivitelű, tágas és minden igényt kielégítő hajlékot emeltetett számára. Az új hajlék ünnepélyes megnyitása 1584 október 28-án ment végbe. A Collegium Romanum ettől az időtől kezdve joggal viselte az *Universitas Gregoriana* = *Pontificia Università Gregoriana* nevet.

A kielégítő anyagi megalapozás az egyetem minden függő kérdését megoldotta. Utána a nyugodt és egyenletes fejlődés évtizedei és emberöltői következtek. Az első súlyosabb megrázkódást a jezsuita rendnek 1773-ban bekövetkezett feloszlása idézte elő. A tanárok nélkül maradt kollégium vezetését ideiglenesen világi papok, közöttük volt jezsuiták is, vették át egy külön bitorosi bizottság irányítása mellett. Így a munka, ha lassított ütemben is, tovább folyt a megszentelt falak közt. XII. Leó pápa 1824-ben a városi tanács kérésére ismét a jezsuitákra bízta a vezetését. Ugyanő újból megerősítette a kollégium régi kiváltságait és a régiek mellé új tanszékeket szervezett (Homiletika, fizikai kémia.)

Ilyen gondos felkarolás mellett a Gregoriana ismét virágzásnak indult. A régi világhíres tanárok: Toledo, Bellarmin, Cornelius a Lapide, Suarez, de Lugo, Pallavicini, Tolomei, Zaccaria nyomába újabb kitűnőségek léptek, mint Taparelli d'Azeglio, a megújított egyetem első rektora, Perroni, Tongiorgi, Tarquini, Ballerini, Franzelin, Kleutgen, Palmieri és mások. Ennek arányában látogatottsága is növekedett.

A második súlyos megpróbáltatás 1870 szeptember 20-án Róma elfoglalásával érte a kollégiumot. Az új kormányrendszer nem szüntette ugyan meg, de megfosztotta életheletőségeitől. Mindenek előtt elvette háromszázéves otthonát, azután megfosztotta legnagyobb tudományos kincsétől, 63.000 nyomtatványt és 2000 kéziratot tartalmazó könyvtárától. A nagymultú intézet márról-holnapra fedél és tudományos segédeszközök nélkül maradt. Ha élni akart, nem maradt más választása, mint a Collegium Germanico-Hungaricum vendégszeretetének elfogadása. Beköltözött tehát a Palazzo Borromeóba és ettől fogva több mint félszá-

zadon át ott szorongott. Hallgatóinak száma ismét emelkedni kezdett. Sőt munkaköre is tágult: IX. Pius pápa 1876-ban a filozófiai és teológiai karok mellé külön egyházzsogi fakultást szervezett.

Az igazi virágzás azonban csak a jelen század huszas éveiben, XI. Pius pápasága idején következett el. A nagy pápa mindezekelőtt lényegesen kibővítette az intézet munkakörét, amennyiben külön karoakat szervezett az egyháztörténelem és a missziós tudományok számára; azután elrendelte a laikusoknak szánt, magasabb vallási kultúra megadását célzó Intézet, az *Istituto di cultura superiore religiosa per i Laici* felállítását ugyancsak az egyetemmel kapcsolatban. A már korábban megszervezett Biblikus (*Pontificio Istituto Biblico*) és a Keleti Intézetet (*Pontificio Istituto Orientale*) is kapcsolatba hozta vele. Végül nagy munkájára azzal tepte rá a koronát, hogy 1930-ban új és kényelmes otthont emeltetett számára. Legújabb időben, már XII. Pius pápasága idejében egy szociológiai intézetet (*Istituto di Scienze sociali*) csatoltak az egyetemhez.

A Gregoriana ma is változatlanul első helyen áll a teológiai főiskolák közt. Tekintélyének legszilárdabb alapja páratlan múltja. Ebben a tekintetben valóban a világ egyetlen egyeteme sem fogható hozzá. Hiszen hallgatói közül tizenhárom pápa (XV. Gergely, VIII. Orbán, X. Ince, IX. Kelemen, X. Kelemen, XII. Ince, XI. Kelemen, XIII. Ince, XII. Kelemen, XIII. Leó, XV. Benedek, XI. Pius, XII. Pius), hét szent (Gonzagai Alajos, Berchmans János, Bellarmín Róbert, Lelli Kamill, Leonardi János, Rossi János, Portomauricio Lénárt), legalább harminc boldog s tömérdek bíboros, érsek, püspök, szerzetesfőnök s főleg tudós teológus került ki. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy fennállása négy század esztendeje alatt valóságos melegágya volt a Krisztus szíve szerinti papi hivatás költögetésének és nagyra nevelésének.

A négy százados évforduló megünneplése a fényes múlthoz méltó keretek közt folyt le. Egy egész hétig, október 14-től 20-ig tartott és java részét az egyes fakultások tudományos kongresszusai töltötték ki. A hálaadó istentisztelet 17-én ment végbe a Gesu-templomban. A befejező ülést 18-án tartották a Palazzo Pio auditoriumában tíz bíboros és huszonöt nemzet egyetemi képviselőinek jelenlétében. Az ülést Abellán Péter rektor rövid bevezető szavai nyitották meg. Utána a bolognai, párisi és salamancai egyetemek képviselői köszöntötték a jubiláló egyetemet, míg a volt hallgatók halálját Siri genovai bíboros-érsek tolmácsolta. hg.

A HARSHEGY REMETEJE, a bibliafordító s kora minden tudományában jártas pálos szerzetes, Báthory László bizonyára örömmel tekint le mennyei hazájából abba a völgybe, mely ott nyílik egykori barlangja alatt s vadonból az idők folyamán nyúljas emberi településsé változott. Remete-kertváros szép modern templomában ugyanis ugyanannak a szentnek a zsolozsmája hangzik föl manapság gyermekek ajkán, akinek dicséretét annakidején a híres Budaszentlőrinc falai közt, s magának a szentnek tetemei mellett zengték a remete Báthory szerzetes testvérei. Hosszú történet volna elősorolni, hogyan került e legelső remete.

thébai Szent Pál kultusza hazánkba, hogyan egyesítette és rendezte a Pilis és a Mecsek remetéit az ő tiszteletére Boldog Özséb esztergomi kanonok, a pálosok alapítója, hogyan kerültek csontjai a sívatagból Bizáncba, onnét Velencébe s Velencéből — egy győztes háború egyik „jóvátételeként“ s alighanem cserébe némely csanádi Szent Gellért-ereklyéért — Nagy Lajos jóvoltából Magyarországra, Budaszentlőrincre. Elmondják ezt a históriát a „szegények bibliája“ képes nyelvén Molnár C. Pál kertvárosi Szent Pál-szárnyasoltárának szárnyképei, a thébai keresztényüldözéstől, Szent Pál történetének kezdetétől Szent Antallal való megható találkozásán s oroszlánok-ásta sírjának szép legendáján át hazánkba hozataláig s a sírjánál Szentlőrincen történt első csodáig. S ezzel valóban szemléletessé tesszik a hívek számára ennek a távoli, sívatagi s máig oly igazán magyarrá fogadott és szeretett szent újonnan kivirágzó kultuszát.

Ezeknek a szárnyképeknek az a föladatuk, hogy a festő nyelvén elmondják a legendát, elbeszéljék a történetet; s olyan művészeknek, aki annyira szeret elbeszélni, mint Molnár C. Pál, el sem képzelhetni hálásabb föladatot. A legendának valóban legfestőibb — és festőiségükben valóban „legmesélőbb“ — jeleneteit ragadta meg, s ezeket a színek oly elmélyült, bensőséges költészetével ábrázolta, ami szerencsésen jellemzi pályájának legújabb, a dekoratívtól mindinkább a lelki mélység felé forduló szakaszát. Volt korábban Molnár C. Pálban valami engedékenység önmaga iránt, hajlam arra, hogy túlságosan rábízta magát ihletének lírai elemeire, — lírára, amely olykor az aprólékosság, s a kised mozsanatoknak a lényeg rovására történő kiemelése felé vitte. E tulburjanzó, gyakran önmagában gyönyörködő lirizmus korszaka, úgy látszik, lezárult. A művész előadása keményebb, tárgyilagossabb, puritánabb lett s érzelmessége is objektivebb, mondhatnók keresztényibb: már nem gyönyörködik a maga gazdagságában, hajlékonyságában, árnyalataiban, hanem fegyelmezetten, a valóság aszkétikus tiszteletével szolgálni akar, — szolgálni áhitatában a nézőt s a néző elmélyített áhitatában Istent. Molnár C. Pál, úgy érezzük, a keresztény témák s a keresztény érzelmek lirizmusa után most lépett be igazán a keresztény művészet, mint istenszolgálat férfias és alázatos világába.

Mint minden művész minden lemondással: csak sokszorosan gazdagodott vele. Mintha mélyebbé lett volna színeiben, lényegre szorítkozóbb kompozícióiban, és színben is, formában is a lényeg egyszerű kiemelése révén új elem jelentkezne festészetében: egy elem, amelyre bizrást mondhatjuk, hogy a kozmosz. Nyoma sincs itt többé a Molnár C. Pál régebbi képein sokszor nagyon bájos, de nem mindig elég tartalmas dekorációnak; az elmélyült hátterek itt már szervek részei — kórusa — annak a drámának, amelyet újabban — a régi idill helyett — egyre szívesebben ábrázol. Ezt a kozmikus jelenlétet érzi a szemlélő a megrendítően eszköztelen rózsadombi Szent Ferenc-freskón, a belvárosi templom nagybőjti Golgota-képén s most legújában a remete-kertvárosi Szent Pál-oltár középső képén: a szent alakjában, ebben a mesterien megfestett nyugodt extázisban, melyben mély tündökléssel vesz részt kozmikus lékjével az egész háttér,

a szent aszkézissal meghódított, legyőzött és — Szent Pál római levelének értelmében — megdicsőített, „megváltott” kozmosz. Kozmosz és lélek e sajátos, mondhatjuk kegyelmi, a megváltás drámai központjában létrejött kapcsolata nyer kifejezést az arecon is, sajátos benső megvilágításukban, mint a belvárosi Golgota Máriáján és Jánosán, vagy a művész legújabb alkotásának, kereszttről való levéltelt ábrázoló festményének Fájdalmas Anyján.

Ezek a művek Molnár C. Pál pályájának új szakaszát jelentik; úgy érezzük, a vallás új, elmélyütebb és — hogy úgy mondjuk — egzisztenciálisabb élménye nyer bennük kifejezést. Eszkozielenőbb, mint eddig, de jobban megragadja a lényegét. Régebben epikusabb volt; most drámai. Régebben inkább a báj jellemezte, most a férfias erő. S úgy érezzük, megújódásainak sorozatán át most lépett zenitének útjára. (r. gy.)

A „SZEMBEMISEZŐ” OLTAR. (A nép felé forduló misézés.) A szent liturgia iránt tanúsított egyre élénkebb és öröndetes gyümölcsöket is termő érdeklődés természetesen felvet bizonyos problémákat. Így több oldalról jelentkezik az az igény, hogy az oltár nyerje vissza újra régi alakját, legyen asztalalakú, amelyen a pap a nép felé fordulva végzi a szentmiseáldozat bemutatását. Több helyen láthatók is már ilyen oltárok. A misézésnek ez a módja kétségtelenül jobban lehetővé teszi a híveknek a szentáldozatba való bekapcsolódását, mert valóban a szemük előtt folyik le az egész szent cselekmény, figyelemmel kísérhetik a pap minden mozdulatát. Azt is el kell ismernünk, hogy a szentmiseáldozat bemutatásának ősi, eredeti gyakorlata ez volt. Az Ur Jézus példájára egyszerű faasztalon mutatták be a szentáldozatot, valóban a hívek között, úgyhogy azok körülállhatták az oltárt, s még a 4. századból is vannak adataink arról, hogy az oltárt, illetve asztalt csak az áldozat idejére vitték az istentisztelet helyére.

Az oltárral kapcsolatban különlegesen tapasztalható, amit a *Mediator Dei* az egész liturgiáról megállapít; a fejlődés, mert a liturgia „emberi elemei változhatnak, aszerint, amint a különböző idők és szükségletek kívánják, és amint azokat az egyházi tanítóhivatal a Szentlélek irányítása mellett jóváhagyja”. Keletem már a 4. században, Nyugaton a 6. századtól kezdve fa helyett kőből is készítenek oltárokat. A 9. századtól kezdve általánossá válik ez a gyakorlat. A ma érvényes liturgikus jog szerint pedig csak terméskőből készülhetnek az oltárok. (Az oltár lényege, a tulajdonképeni oltár ugyanis a szentek ereklyéit magába záró kő, amelyet azután fa, beton, majolika stb. alapépítménybe is el lehet helyezni.) Még a kőoltár is lehetővé tette a misézés ősi módját, a papnak a hívek felé fordulását, bár valószínű, hogy az oltárnak az anyag változásával kapcsolatos szilárd rögzítése is hozzájárult ennek az ősi gyakorlatnak a megváltoztatásához. Lehetetlen megállapítani, mikor lett az új gyakorlat — vagyis, hogy a misező háttal áll a népnek — általános. Anyi biztos, hogy Nyugaton a 8. században már szokásban volt.

Az új miszési mód elterjedésében nagy szerepet játszott a magánmisék elterjedésén kívül, amivel együtt járt az oltárok

szaporodása (mellékoltárok), az oltár megváltozott alakja is. Az üldözések megszűntével és a vértanúk tiszteletének fellendülésével az egyes templomok minél jelentősebb vértanú-ereklyék birtokába igyekeztek jutni. Ezeket az ereklyéket, sokszor egész holttesteket vagy csontvázakat általában az oltárookban helyezték el. Ez viszont szükségessé tette az oltár alakjának megváltoztatását. Így jöttek szokásba a tömb-, szekrény- és koporsóalakú oltárok. Ezek alakja és elhelyezése a legtöbb esetben már lehetlenné tette, hogy a miséző a nép felé fordulva végezze a szent cselekményt. Még inkább megszilárdult ez az újabb gyakorlat, amikor szokásba jött az oltárnak hátépítménnyel (retabulum) való ellátása. Ilyen oltár-hátépítményeket már a román stílus is alkalmazott, igazi „virágkorukat” azonban a barok és rokokó stílusban élték. A hatalmas méretű és pazarul díszített retabulumok előtt sokszor valóságos eltévelyülés, elvész az oltár. Valóban, „a szent liturgia külső elemeinek kialakulásában és módosulásában nem kis szerep jutott idők folyamán a művészi fejlődésnek, az építészet... emelkedésének” (*Mediator Dei*).

Igy bár valóban egészen mellékesnek látszó tényezők közreműködése következtében, de mégis kialakult egy gyakorlat, amit több mint ezerszázéves hagyomány szentesít. Ez a gyakorlat az egész Egyházban általánosnak mondható, s a liturgikus könyvek is elsősorban ezt tartják szem előtt. Éppen ezért nemcsak jogosultsága van, hanem elszántságot is élvez az ősi gyakorlattal szemben.

Megvan azonban a jobbosultsága a másik, az ősi misézési módnak is. XII. Pius pápa ugyan azt mondja a *Mediator Dei*-ben: „Nem okos dolog és nem dicsérhető, ha valaki mindenben vissza akar térni a multhoz. Így helytelen úton járnak azok, akik az oltárt ismét a régi mintára, asztala'akúra akarják építeni.” Ezzel azonban nemcsak az asztalalakú oltárt nem akarja eltüntetni, hanem azokat az oltárokat sem, amelyeken ténylegesen a nép felé fordulva misézik a pap. Csak az egyoldalú túlzások ellen emeli fel szavát. Egyéb pozitív rendelkezés nincs, amely eltüntetné a misézésnek ezt a módját. Sőt a Missale rubrikái is számolnak ezzel a lehetőséggel, mert megemlítik, hogyan kell a misézőnek a Dominus vobiscum-ot stb. mondania, ha a nép felé fordulva misézik (Rit. serv. 5, 3). Egyébként is tudott dolog, hogy vannak régi oltárok, főként Rómában (nálunk a pécsi székesegyházban), amelyeken a misézésnek ez az ősi gyakorlata folyik kezdettől fogva. Mivel azonban az ősi gyakorlathoz való visszatérés az Egyház által jóváhagyott évezredek hagyománnyal való szakítást jelentene, és a hívek csodálkozását, sőt megütközését válthatná ki, ilyen oltárok felállításához feltétlenül a helyi főpásztor engedélye szükséges. Ilyen értelemben nyilatkozott a Ritusok Szent Kongregációja is egy konkrét kérdéssel kapcsolatban, amit a basel-luganói püspök terjesztett elő a közelmúltban.

Arra vonatkozólag, ajánlatos-e ilyen oltároknak felállításása és a misézésnek a megszokottól eltérő módja, idézzük a *Mediator Dei* szavait: „Bizonyos, hogy az ősidők liturgiája megérdemli tiszteletünket. Abból azonban, hogy régi és a korai idők emlékét idézi, még nem biztos, hogy jobb is, és hogy jobban megfelel az új

idők szellemének. Az újabb idők liturgikus megnyilvánulásai ugyanolyan tiszteletet érdemelnek, mint a régiek, mert az Egyházban ezek is a Szentlélek irányítása mellett keletkeztek, ki benne munkálkodik a világ végezetéig." Merő újdonsághajhászból tehát semmi esetre sem kívánatos eltérni a hagyományos gyakorlatától. Ahol az oltár a hívek többségétől olyan messze van, hogy a misézőt is csak nehezen láthatják, ott nem sok értelme van annak, hogy az oltárt a nép felé fordítsák. Ahol azonban a miséző ilyen módon csakugyan a „hívek körében” lehet, tehát főként kisebb közösségekben, ott joggal remélhető, hogy a „szembemiséző” oltár gyümölcsözően közelebb hozza a híveket a szentmise áhozathoz. *a. i.*

MUZULMAN-E INDONESIA? 1441-ben egy férfi jelentkezett a Firenzén átutazó IV. Jenő pápánál. Azzal vádolta magát, hogy a Vörös Tenger tájékán fogságba esvén megtagadta hitét, hogy életét megmentse. A pápa megadta neki a földözdást, de arra kérte, számoljon be írásban utazásairól és élményeiről. Így értesült a világ az Indiai Óceán nagy szigeteinek, Jávának, Szumátrának, Borneónak és a kisebb Szunda-szigeteknek a létezéséről. Félsszázaddal később meg is indult e rendkívül gazdag tájnak — a mai Indonéziának — a kikutatása és kifosztása. Kezdetben a spanyolok és a portugálok osztottak kincseket.

Hollandi hajó 1596-ban jelent meg először a jávai Batam kikötőjében. Az új tengeri hatalom, felhasználva az akkor dúló spanyol-portugál háború nyújtotta kedvező alkalmat, keményen megvetette itt a lábát, kikergette mind a spanyolokat, mind a portugálokat s az indonéziai szigeteket gyarmatbirodalmának erős bástyáivá alakította.

Ezerkétszáz szigetre kiterjedő kétmillió négyzetkilométernyi földterület ez nyolcvan millió lakossal. Szíve, középpontja Jáva a maga ötven millió lakójával. Itt uralkodtak egykor a portugálok; itt alakult meg a hollandusok Keletindiai Társasága, s itt született meg az új indonéz köztársaság.

Mint a legtöbb keletázsiai országnak, Indonéziának is megvolt már a második világháború előtt a maga nemzeti pártja; voltak titkos társaságai és szabadsághősei, élükön Soekarnóval, a fiatal diplomatával és kitűnő szónokkal, aki — mint Gandhi és Nehru — a börtönt is megjárta. 1933 és 1938 közt a Flora-szigetre internálták; itt vetette meg az indonéziai szabadságának alapját.

1940-ben a németek előzönlöttek Hollandiát. Indonézia elvesztette kapcsolatát az anyaországgal s japán megszállás alá került. 1945-ben Japán elbukott, Soekarno vette kezébe a hatalmat és kikiáltotta a köztársaságot. Hollandia egyelőre nem mondott le igényeiről: megtámadta Indonéziát s négy éven át hadat viselt ellene. Az úgy az Egyesült Nemzetek elé került s azok Indonézia mellett foglaltak állást: 1950 november 2-án ratifikálták az indonéz szabadság okmányát. Az új köztársaság első államfője, ahogyan megérdemelte, Soekarno lett.

Az új szabad államnak sok nehézséget kellett megoldania. Ezek

közt is különösen tüskésnek mutatkozott a vallási probléma. A hollandus statisztikák szerint a lakosság kilencven százaléka muzulmán, a családi és társadalmi életet az Izlám szabályai irányítják, muzulmán az anyakönyv-vezetésük, muzulmán a naptáruk, muzulmánok vezető államférfiaik is.

Az Izlám mégsem él igazán itt. Jávában a lakosság harmada nem gyakorolja vallását; sok az áttérés; az első bennszülött katolikus püspök, Soegija Panatra is konvertita.

Az új indonéz alkotmány 18. szakasza elismeri „a vallás, lelkiismeret és gondolat szabadságát”. A Masjumi nevű muzulmán szekta ugyan erőlesen követelte az Izlám államvallássá tételét, az országgyűlés azonban elutasította ezt a javaslatot, úgy hogy Indonéziában ma a törvény szerint minden vallásnak és felekezetnek egyforma jogai vannak.

A katolicizmus a tizenhetedik században jelent meg Indonéziában, ahol egy ideig Xavéri Szent Ferenc is tartózkodott. 1602-ben holland térítők vitték be a kálvinizmust; mint maguk a holland reformátusok mondják, „nem túlságosan épüle’esen szerepeltek” az idők folyamán. Csak 1806-ban, miután Napoleon Limburgban proklamálta Hollandiára nézve a vallásszabadságot, indult ismét két katolikus pap Jávába. A múlt század végétől fogva a katolikus vallás egyre terjed; papjainak száma — többnyire hollandusok — 1926-ban 164 volt, ma 750. Az első idvái papot 1925-ben szentelték föl; ma három bennszülött püspökük és kilencven bennszülött papjuk s igen sok szeminaristájuk van. A hívek száma negyedszázaddal ezelőtt kétszázezer volt, ma közel jár az egymillióhoz. (—.—.)

AZ UJMALTHUZIANIZMUS ELLEN. Az olasz katolikusok huszonhatodik Szociális Hetüket a népesedés problémájának szentelték. Eredményeiket tizenöt ponthan foglalták össze. A jelentés Siri kardinális szavaival kezdődik: „A demográfiai problémák rendkívül bonyolultak; biológiai, gazdasági, technikai, társadalmi, művelődési, lélektani és erkölcsi elemek együttműködéséből alakulnak ki. Minden kutatás és minden konkrét megoldás, mely akár elvileg, akár gyakorlatilag ezen elemek valamelyikét figyelmen kívül hagyja, hamis adatokra épülne és téves következtetésekre jutna”.

A népesedés növekedése akadályozza-e egy-egy terület gazdasági föllendülését? „Komoly és gazdaságilag virágzó országokban végzett kutatások azt mutatják — válaszolja a kérdésre a Szociális Hét jelentésének ötödik pontja —, hogy a népesedés növekedése nem gátolta az életszínvonal emelkedését. Tudomány és technika lehetővé teszik a javak gyarapítását s terméshozás forrásait fokozott kiaknázását, főként az élelmezési javakat illetően, mégpedig a hasznosítás észszerűbbé tételével és új módszerek alkalmazásával”. Ha nehézségek mutatkoznak ezen a téren, korántsem orvosolhatatlanok. „A népesedés és a megélhetés közt főként némely gazdaságilag hátramaradott területeken észlelhető egyensúlyozatlanság elsősorban a megbízható technikai iskolázottság és a kockázatokkal szembenező kezdeményezőkedv hiányá-

val magyarázható. De magyarázható ugyanakkor a gazdasági fejlődés szempontjából kedvező társadalmi, igazgatási és szellemi környezet hiányával és tökeszegénységgel is" — állapítja meg a hetedik szakasz. Ezért kell iparosítani és fejleszteni a mezőgazdaságot; ezért kell ezeknek a vidékeknek sürűs pénzügyi támogatást adni; — innét van a népesség belső vándorlásának és kivándorlásának szüksége is.

A megoldásnak az országon belül is akadnak lehetőségei: olykor azonban e megoldást nemzetközi síkon kell keresni. Olyan nemzetközi szolidaritásra van szükség, amely mekönnyíti a javak és az emberek forgalmát, de ugyanakkor tisztelőben tartja az emberi személyt és a család igényeit is — olvasható a nyolcadik pontban.

Az élet továbbadásának egyetlen törvényes módja a monogám és fölbonthatatlan házasság; ennek célja gyermekek nevelése és nevelése — mondja a tizenegyedik szakasz. Ezért elítélendő minden förekvés, amely az élet megszakítására irányul, vagy az életnek mesterséges megtermékenyítéssel való létrehozását célozza.

Az eugenetika jogos mindaddig, amíg az erkölcsi törvénnyel nem ellenkezik, és amennyiben vitathatatlanul komoly tudományos alapokon nyugszik. Tilos a terhelt vagy sérült egyének sterilizálásával történő „születés-ellenőrzés“ s a művi elvetéléssel vagy fogamzást akadályozó szerek használatával való születés-szabályozás.

A demográfiai problémákban nagy szerepük van a lélektani és művelődési tényezőknek — folytatja a jelentés. Nyilvánvalóan következnek ebből a nevelésnek, az iskola és a család közötti együttműködésnek, a lelki művelődésnek, a szerelem, a tisztaság, az élet s az erkölcsi értékrend tisztelőténak s az áldozat és szolidaritás szellemének fontossága.

Az olasz népesedés és gazdasági fejlődés egyensúlytalanságának — mondja a Szociális Hét jelentése — jórészt a társadalmi, adminisztratív, technikai, tudományos és kulturális föltételek hiányossága az oka, ami azután gazdasági téren is hátrányosan hat. A mechanikus jellegű, elvont, természetellenes kísérletek és merev programok a demográfiai kérdések megoldására mindeddig alkalmatlanoknak bizonyultak. Szerves, az ember és család igényeit tisztelőben tartó tevékenységre van szükség, ez pedig csak alapos és részletes környezet-tanulmányok alapján lehetséges. Az államnak, mint a közjó őrének, a család segítségére kell lennie, míhelyt erre szükség van; egyének, családok és intézmények együttműködésével bizonyos szerkezeti átalakulásokat is elő kell mozdítania a javak igazságosabb elosztása; a termelés növelése és a társadalom biztosításának korszerű kiépítése érdekében.

E problémákat vitatva az olasz Szociális Hét a „*Serum laetitiae*“ enciklika szavait tartotta szem előtt: hogy tudniillik föltétlen követelmény, „hogy az Isten által minden ember számára teremtett javak valóban méltányosan eljussanak mindenkihez, az igazságosság és a szeretet elvei szerint“. S ez a szellem ihlette Montininak a Szociális Héthez és Siri kardinálishoz intézett levelét is. „A földgolyó természetes forrásai, melyek a kiaknázás óriási lehetőségeit nyújtják, valamint azok a kilátások, me-

lyeket az emberi értelem és munka nyit a jövőre, egyáltalán nem igazolják az újmathuzianizmus prófétáinak sötét jósáitait. S ha egyik vagy másik vidék túlnepesedett is, nagy tevédes volna a jeien nevezsegek terhet a természetü törvényre hárítani, mikor e nevezsegek szemlátomást az emberek és nepek közötti szolidaritás hiányából fakadnak". (g. h.)

VITAK WERFEL KÖRÜL. Franz Werfel megtérése és egyházi temetése körül újra viak folynak. Egy freiburgi lap, „Der Christliche Sonntag” kezdeményezte az eszmecserét. Cikkében Thomas Mann „A Doktor Faustus ketetkezése” című könyvének két helyére hívakozik, ahol Mann „operaszinpadü alaknak” nevezi Werfelt s megjegyzi, hogy nőha „Rómára kacsintgatóit”, „a megtérés kísérését almatatosán elutasította”. Utal a cikk a Werfelt emetető Moeniusnak a sírnál tartott beszédére: ez — mondja — késegekivül „a katolikus kultúra jegyeit hordta magán”, de — bibliai citátumok helyett — Dante-idézeteivel mégsem az Egyház képviseletének, hanem a Werfel-család barátjának megnyilatkozása volt. Ezt a két érvet a freiburgi lap cikkírója elégségesnek véli ahhoz, hogy kijelentse: megcáfoltják a Werfel konverziójáról szállongó híreket s egyszer s mindenkorra véget vetnek minden ilyen jöltevésnek.

Ezzel a fölfogással szállt szembe a „Zürcher Nachrichten” hasábjain egy P. O. Sch. jegyű író, aki 1952 április 24-én személyesen beszélt a dologról Einsiedelnben Moeniussszal. Werfel — mondta Moenius — élte végén szemlátomást igen közel került a katolikus hithez, mégpedig nem esztétikai természetű okokból, hanem belső meggyőződésből. Bizalmas kapcsolata egy dominikánussal nemesak arra volt jó, hogy megszerezze a katolikus hitről a regényei számára nélkülözhetetlen ismereteket, hanem a katolikus hitigazságok rendszerébe is betekintést nyert s egyre mélyebb vonzódást érzett irántuk. Végül félreérthetetlenül közölte Moeniussszal, hogy szeretne megkeresztelkedni és az Egyház tagjainak sorába lépni; s Moenius éppen hozzá készült, hogy kivánságának eleget tegyen, amikor hirtelen haláláról értesült. Nyomban engedélyt kért és kapott a megyéspüspöktől az író egyházi temetésére; köztudomású ugyanis, hogy a katolikus tanítás szerint a hit s a szentségek fölvételére irányuló akarat (v o t u m s a c r a m e n t i) elégséges a megigazulásra, amennyiben az illetőnek valamilyen akadály miatt valóban a szentségekhez járulnia nem lehetséges.

Moeniusnak ez a világos tanúsága alaposan megrendíti Thomas Mann fanyar megjegyzéseinek hitelét. Thomas Mann, az esztéta, Werfelt is az esztétikus szemével nézte, holott itt az esztétikus szemléletet meghaladó dolgokról volt szó; s igaz ugyan, hogy a „Bernadette” még erősen esztétikus beállítású, „A meg nem születettek csillagá”-ban azonban az író már „a tiszta katolikus szellem világába érkezett”.

A temetés körüli aggályok és nehézségek is csak látszólagosak és mondvacsináltak. Miért kellett volna Moeniusnak okvetlenül valamely szentírási idézetre építenie sirbeszédét? Dante

idézte, mert így vallásilag „meglehetősen exotikus“ hallgatósága
jében megértette mondandóját; Dante egyébként sem mást mon-
dott, legföljebb más szavakkal mondta ugyanazt az igazságot; azt
pedig senki sem tagadja, hogy Moenius megemlékezése félreis-
merhetetlenül „a katolikus kultúra jegyeit viselte magán“. A csa-
láddal való baráti kapcsolatára e beszédben joggal — és szeren-
csésen — hivatkozott; hiszen éppen ez a kapcsolat tette egyálta-
lán lehetővé, hogy néhány fontos szót szóljon a sírnál. A közön-
ségnek a katolikus liturgiában alig, vagy sehogyan sem jártas
tagjai természetesen könnyen eshettek tévedésbe magát — a kö-
rülmények szerint nagy tapintattal végzett — szertartást illetőleg;
innét származhatott a hiedelem, hogy Moenius csupán beszélt a
sírnál, nem pedig temetési szertartást végzett. Erre egyébként a
koronatanú maga Moenius, s az ő nyilatkozata után vitának se
helye, se értelme nem lehet.

„Werfel — fejezi be fejtegetéseit a „Zürcher Nachrichten“
írója — a keresztség szentségének valóságos fölvétele nélkül halt
meg. De mint az Egyház tagja halt meg, mert meggyőződéses hit
s azzal együtt a vágykeresztség megnyitotta előtte az utat az
Egyházba“. (r.)

Felelős kiadó: S í k S á n d o r

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Péter székfoglalása. Január 14-én idézi föl az Egyház Péter apostolfejedelm Rómába történt bevonulásának emlékét. „Annak emlékét — írja Parsch Pius —, hogy az örök városban elfoglalta püspöki széket. Az Apostolok Cselekedetei is jelzik ezt a világtörténelmi eseményt: Heródes Agrippa király börtönbe vetette Pétert, az Isten angyala pedig csodálatosan kiszabadította. Még azon az éjjelen fölkereste az összegyülekezett keresztény közösséget, megadta a szükséges utasításokat és akkor „útra kelt és más helyre költözött” (Ap. Csel. 12. 17.) Hogy hova, azt nem beszélik el az Apostolok Cselekedetei. Talán azért, hogy el ne árulják tartózkodási helyét. A hagyomány Rómára utal. Kr. u. 42-ben történt az eset. Ezért tartja a hagyomány, hogy 25 évig volt Szt. Péter Róma püspöke. — IV. Pál pápa 1558-ban elrendelte, hogy Szt. Péter római székfoglalásának ünnepét jan. 18-án tartásák, mert eddig évszázadok óta csak Főpapságát ünnepelték febr. 22-én. Ettől kezdve a római székfoglalást jan. 18-án, az antióchiai egyház alapítását pedig febr. 22-én ünnepelték. Antióchiában volt az első egyházközség, amelyet Szt. Péter kormányzott. Ezóta két székfoglalása van Szt. Péternek.

Az V. században még Szt. Péter baptisteriumában állott Péter tiszteletreméltó katedrája. Most a Szt. Péter templom apszisában őrzik. Pár fadarabból áll ez az értékes erektye. A darabokat képekkel díszített elefántesont-lemezek tartják össze már régi idő óta. Sajnos, a pápa most már nem használja ezt a régi katedrát, mert a reneszánsz-korban hatalmas erektyetartóba zárták.

A szentmise közénk állítja Róma első püspökét, Szt. Pétert. A bevonuláskor ott látjuk a misező papban. A szentleckében ő halljuk beszélői hozzászólását, „szerte a világon élő választott jövevényekhez”. Hirdeti nekünk a mennyben ránk váró múlhatatlan, szepítetlen, hervadhatatlan örökségünk igazán örömdetes híreit, aminek záloga az Oltáriszentség. Persze, most még „egy kevés” miként az arany, a megpróbáltatások tüzeiben kell tisztulnunk, és ezzel készülünk Jézus Krisztus megnyilatkozására, amely a mai áldozatban valósul. Az evangéliumban Péterrel együtt éljük át a Cezárea Filippi-i nagy napot, mikor Krisztus őt az Egyház sziklaalapjává tette. A mi lelkünk is legyen sziklaalap, amelyen az Úr az ő országát építi. A „Tu es Petrus” vezérmotívuma a misének (alleluia, offertorium, communio), és egyaránt szól Péternek meg nekünk. A graduáleban Péter trónraemeléséről énekel az Egyház. Az Oltáriszentségben az Úr bennünk építi egyházát (communio).

Liturgikus életünk számára jelentős ez az ünnep. Eszünkbe jutott-e már, hogy egész liturgiánk tulajdonképpen a római városi liturgia? Többnyire római helyi szenteket, római templomok fölszentelését ünnepeljük; sőt a stációs napokon évente százszor is végigvezet bennünket a liturgia Róma városán, hogy (lélekben) ott vegyünk részt a misén, Róma püspökével együtt. Mindez sürgeti, hogy mi is odakapcsolódjunk, hogy a római egyház saját püspökségünk legyen. Ezt kívánja a nyugati liturgia jelen fejlődési foka. Másként is fejlődhetett volna. Ha a liturgia az első három század irányában fejlődik tovább, akkor talán nekünk is volna saját patriarkátusunk, saját liturgiánk. Talán könnyebb volna akkor beleélni magunkat. Azonban számolnunk kell a megelőzővel. Szükséges, hogy egyek legyünk a római Egyházzal, hi-

szen a római község tagjai vagyunk. Honi templomunk gyakran egy római templomná tágul, s mi a római püspökkel ünnepeljük a szent titkokat. Mi különbség van január 18. meg Péter-Pál ünnepe között? Ott az apostolt, Krisztus első földi helytartóját, a világegyház pápáját ünnepeljük. Ezuttal a római egyház püspökét. Azét az egyházét, amelybe mi is be vagyunk kebelezve (ezért van a breviáriumban a püspökök zsolozsmája).“

K. E. A dogma és az istentisztelet nemcsak az, aminek Ön hiszi: „az emberi lélekben rejlő helyes útnak felfedeztetése és uralkomra segítése.“ A dogma elsődleges célja az örök igazságoknak emberi nyelven való megfogalmazása. Istennek mint az összes igazságok foglatának az emberi értelem számára való megmutatkozási, megnyilvánulási lehetősége: kinyilatkoztatás. Erre mindaddig szükség lesz, míg olyan ember él a földön, aki véges értelmével meg szeretné közelíteni a Végtelent, aki kíváncsi arra, hogy Istenről, az Ő műveiről és neki azokhoz való viszonyáról mit szabad és mit nem szabad gondolnunk és mondanunk. Az istentisztelet külsőségeiben is többet kell látnunk, mint gyeugeségünk megsegítését. Testből is állunk, nemcsak lélekből, s belső gondolatunk és érzéseink természetszerűen törekszenek külső kifejeződésre. A kultusz elsősorban a Teremtővel szemben való kötelező hódolatunknak s teremtményi voltunkból következő önkénytelen belső magatartásunknak külső megnyilvánulása. Másodszorban testünknek, anyagi részünknek és kifejező készségünknek hódolata. Amíg testünk lesz, ez a fajta hódolat is kötelességünk, s míg közösségben élünk, a közösségi hódolat sem mellőzhető.

F. L. A vitában, amelyről levelében ír, feltétlenül Önnek volt igaza. Ha mindenki úgy gondolkoznék, mint az ön ismerőse, teljesen felesleges volna az ötödik Szentség: az utolsó kenet, vagyis a haldoklók szentsége. A hívó ember számára, bármi történjék is vele életében, a születésén kívül a legfontosabb esemény mégis csak a halál. Az egyház, amely egész földi életünkben végig kíséri szentségeivel és szentelményeivel, azért siet segítségünkre még az utolsó pillanatokban is a legmegfelelőbb útvalóval. Hitét élő keresztény emberben önműködően is fel kell lépnie a vágy-nak, hogy a haldoklók szentségével ellátva induljon el a végső nagy útra. Ha azonban betegségének előrehaladott állapota már nem teszi lehetővé, hogy maga nyújtsa ki kezét a természetfeletti segítségért, a hozzátartozóknak lelkiismereti kötelessége, hogy lehetővé tegyék számára a szentség felvételét. Micsoda ferde fel-fogás a kíméletről, amely néhány nap, vagy esetleg csak néhány óra illúziójának megőrzése érdekében a hozzá legközelebb állót is képes megfosztani attól, amire a legnagyobb szüksége van. Nem is beszélve arról, hogy a tapasztalat szerint a betegre minden esetben csak megnyugtatóan hat a szentségek felvétele. Hogy az Egyház mennyire fontosnak tartja a haldoklók szentségének felvételét, azt Hruvas Endre csanádi megyéspüspök egyik legutóbbi esetben függetlenül attól, hogy a hely, ahová hívják őket, illetve a haldoklókhöz hívásnak minden esetben, haladéktalanul tegyenek eleget, akár otthon, akár kórházban fekszik a beteg. Ez utóbbi esetben függetlenül attól, hogy a hely, ahová hívják őket, illetékes területük alá tartozik-e.